

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Αρχαία Ελληνικά Φιλοσοφικός Λόγος



ΤΟΜΟΣ Γ΄

**Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Κ Ο Σ Λ Ο Γ Ο Σ
Π Λ Α Τ Ω Ν – Α Ρ Ι Σ Τ Ο Τ Ε Λ Η Σ**

Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

(ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ)

ΤΟΜΟΣ Γ΄

Ομάδα συγγραφής

**Πλάτων: Μ. Ζ. Κοπιδάκης
Έλενα Πατρικίου**

**Αριστοτέλης: Δημήτρης Λυπουρλής
Δέσποινα Μωραΐτου**

**Υπεύθυνοι για το Παιδαγωγικό Ιν-
στιτούτο**

**ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ, Σύμβουλος
ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΚΛΑΒΑΣ, Μόνιμος Πά-
ρεδρος**

Επιτροπή κρίσης

**Αγάθη Γεωργιάδου
Αναστάσιος Στέφος
Γιώργος Χριστοδούλου**

**Επιμέλεια έκδοσης
Δέσποινα Μωραΐτου**

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ - ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

**Εξώφυλλο: α. Πλάτων - Αριστοτέ-
λης από τη Σχολή των
Αθηνών του Ραφαήλ
(Ρώμη, Βατικανό)
β. Κύριος δρόμος και
δευτερεύοντες δρόμοι
του Paul Klee (Μουσείο
Ludwig, Κολωνία)**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα εργασίας Ινστιτούτου Εκπαι-
δευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Ανδρονίκη Χαριτωνί-
δου**

Επιμέλεια: Άννα Σπανάκη

ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

1. Νεανικές φιλοδοξίες και απογοητεύσεις

Όπως ομολογεί ο ίδιος ο Πλάτωνας στην 7η Επιστολή του, όταν ήταν ακόμη νέος φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική. Όμως στα 404 οι ολιγαρχικοί με τη βοήθεια της Σπάρτης κατέλυσαν το δημοκρατικό πολίτευμα. Στην αρχή ο φιλόσοφος παρακολουθούσε με συμπάθεια αυτήν την κίνηση, επειδή και ο ίδιος ήταν εκ καταγωγής (και εκ πεποίθησως) αριστοκράτης και επειδή ήλπιζε ότι μια διακυβέρνηση κάπως αυταρχική θα θεράπευε τις πληγές που είχε προξενήσει στην πόλη η ασυδοσία των δη-

μαγωγών. Επιπλέον δύο συγγενείς του, ο Κριτίας και ο Χαρμίδης, ανήκαν στην ηγετική ομάδα των ολιγαρχικών. Γρήγορα όμως ο φιλόσοφος απογοητεύτηκε εξαιτίας της ωμότητας των Τριάκοντα, οι οποίοι μάλιστα προσπάθησαν (ανεπιτυχώς βέβαια) να καταστήσουν συνένοχο στις βιαιοπραγίες τους ακόμη και τον Σωκράτη. Η τυραννία των Τριάκοντα διήρκεσε οκτώ μήνες (404-403) και είχε άδοξο τέλος. Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε, αλλά ο Πλάτωνας δοκίμασε μια ακόμη βαθιά απογοήτευση. Ο δάσκαλός του, ο Σωκράτης, «ο δικαιότερος άνθρωπος της εποχής», καταδικάστηκε για αθεΐα και διαφθορά της νεολαίας σε θάνατο (399 π.Χ.). Στην καταδίκη του ασφαλώς συνέβαλε και η υποψία ότι ο φιλόσοφος δια-

**πνεόταν από αντιδημοκρατικά φρο-
νήματα.**

**Τα γεγονότα αυτά, καθώς και η αρ-
νητική εμπειρία που αποκόμισε
από την παραμονή του στην αυλή
του τυράννου των Συρακουσών Δι-
ονυσίου Α', δημιούργησαν στον
Πλάτωνα την πεποίθηση ότι όλα τα
πολιτεύματα της εποχής του ήταν
διεφθαρμένα και ότι μόνο αν οι φι-
λόσοφοι αναλάμβαναν την εξουσία
ή αν οι ηγεμόνες άρχιζαν να φιλο-
σοφούν, μόνο τότε θα μπορούσε να
υπάρξει υγιής πολιτική ζωή. Πυρή-
νας της πολιτικής σκέψης του Πλά-
τωνα είναι η ιδέα της δικαιοσύνης,
που σημαίνει: ο καθένας να πράττει
αυτό για το οποίο είναι πλασμένος
και καταλλήλως εκπαιδευμένος. Αν
όλοι θέλουν να έχουν λόγο και να
αποφασίζουν για όλα, τότε θα ε-
πικρατήσει το χάος.**

2. Η συγγραφή της Πολιτείας
Τις απόψεις για την ιδεώδη πολιτεία, την καλλίπολιν, που διασφαλίζει στον πολίτη της τον άριστον βίον, εκθέτει ο Πλάτων στον διάλογό του Πολιτεία ἢ περὶ δικαίου. Το ογκώδες σύγγραμμα, καρπός πολύχρονης προσπάθειας, θα πρέπει να ολοκληρώθηκε γύρω στα 374 π.Χ. Η διαίρεση σε 10 βιβλία δεν προέρχεται από τον Πλάτωνα και δεν ανταποκρίνεται σε θεματικές ενότητες. (Οι νεότεροι εκδότες διατηρούν αυτήν τη διαίρεση, αλλά υιοθετούν και τη σελιδαρίθμηση της έκδοσης του Ερρίκου Στεφάνου, η οποία κυκλοφόρησε στα 1578. Στην έκδοση αυτή η Πολιτεία καταλαμβάνει τις σελίδες 327a-621d. Στον μύθο για το δακτυλίδι του Γύγη για παράδειγμα παρα-

πέμπουμε ως εξής: Πλ. Πολ. Γ' 359b-360d ή III 359b-360d ή απλώς 359b-360d). Ο δραματικός χρόνος, δηλαδή ο χρόνος κατά τον οποίον υποτίθεται ότι διεξάγεται ο διάλογος, είναι το 421 π.Χ.

3. Η σκηνοθεσία και τα πρόσωπα του διαλόγου

Ο Σωκράτης και ο Γλαύκων, ο μεγαλύτερος αδελφός του Πλάτωνα είχαν κατεβεί στον Πειραιά για να παρακολουθήσουν τη γιορτή της Βενδίδας, μιας θρακικής θεότητας που ταυτιζόταν με την Άρτεμη. Επιστρέφοντας στην Αθήνα σταμάτησαν στο σπίτι του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου, που ετοίμαζε θυσία. Στη συζήτηση που ακολούθησε εκείνο το καλοκαιρινό δειλινό πήραν μέρος ο Κέφαλος (ο πατέρας

του ρήτορα Λυσία), ο μεγαλύτερος γιος του ο Πολέμαρχος, ο σοφιστής Θρασύμαχος, ο Κλειτοφών, οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί του Πλάτωνα, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος, και ο Σωκράτης. Όμως από το δεύτερο βιβλίο ως το τέλος οι κύριοι συζητητές είναι ο Σωκράτης, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος. Την επόμενη ημέρα ο Σωκράτης αναδιηγείται τη συζήτηση αυτή σε κάποιον φίλο του αρχίζοντας με τη φράση «Κατέβην χθές εις Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος τοῦ Ἄριστωνος...».

Θέμα του διαλόγου είναι η φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας και κατ'επέκταση αν και κατά πόσο ο δίκαιος ή ο άδικος είναι ευτυχέστερος και σε αυτήν και στην άλλη ζωή.

Όμως, για να διερευνηθεί αυτό το περίπλοκο πρόβλημα, ο Σωκράτης

προτείνει να το εξετάσουν στο ευρύτερο πλαίσιο μιας πόλης - κράτους. Αρχίζει λοιπόν ένα πείραμα, μια θεωρητική κατασκευή εξαρχής μιας πόλης, που συγκροτείται σιγά-σιγά για να φτάσει από το πρωτόγονο στάδιο στην πλήρη ανάπτυξη της. Πώς λειτουργεί λοιπόν η δικαιοσύνη μέσα σ' αυτόν τον ζωντανό οργανισμό, μέσα σε αυτή τη μεγάλη συλλογική ψυχή; Σε αυτό το ερώτημα προσπαθεί να απαντήσει ο Σωκράτης. Μια διευκρίνιση είναι αναγκαία' με τον όρο πόλις δηλώνεται η πόλη - κράτος, που αναπτύχθηκε ήδη από την αρχαϊκή εποχή στον ελληνικό χώρο. Με τον όρο πολιτεία δηλώνεται το πολίτευμα, οι βασικές δηλαδή αρχές που υπόκεινται στη νομοθεσία και στους θεσμούς της πόλης.

4. Η διάρθρωση της Πολιτείας
Η Πολιτεία είναι ένα μεγαλειώδες έργο, ένα υψηλό και πολυσύνθετο πνευματικό οικοδόμημα. Η συζήτηση ξεκινά βέβαια από το πρό-βλημα του δίκαιου βίου, αλλά μοιραία επεκτείνεται σε ποικίλα θέματα ηθικής φιλοσοφίας, αισθητικής, λογοτεχνικής κριτικής, παιδαγωγικής, παθολογίας των πολιτειών, ψυχολογίας του πλήθους και μεταφυσικής. Συνεπώς ακόμη και ένας αναλυτικός πίνακας περιεχομένων θα ήταν δυσπαρακολούθητος. Είναι λοιπόν προτιμότερο να δούμε πρώτα τη διάρθρωση του έργου και στη συνέχεια να καταγράψουμε σε περιληπτικότερη μορφή τις βασικές πολιτικές θεωρίες που αναπτύσσει ο φιλόσοφος.

I. Εισαγωγή (327)

1. Κατάβαση στον Πειραιά. Συνάθροιση στο σπίτι του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου.

2. Τι είναι δικαιοσύνη; α) η τήρηση των υποχρεώσεων; να αποδίδεις στο ακέραιο ό,τι δεν σου ανήκει; β) η ίση ανταπόδοση (να ωφελείς τους φίλους και να βλάπτεις τους εχθρούς);

3. Ο σοφιστής Θρασύμαχος ισχυρίζεται ότι δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρού.

4. Κριτική και αντίκρουση αυτής της άποψης από τον Σωκράτη.

5. Ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος θέτουν εξ αρχής το πρόβλημα: Είναι προτιμότερη η δικαιοσύνη από την αδικία;

II. Προκαταρκτικά για την ιδεώδη πολιτεία (367)

- 1. Οι αρχές της κοινωνικής οργάνωσης. Η υγιής ("οικολογική") πόλη.**
- 2. Η πόλη που έχει φτάσει σε υψηλό επίπεδο πολιτισμού.**
- 3. Ανάγκη προστασίας. Οι φύλακες.**

III. Το πρώτο στάδιο της εκπαίδευσης των φυλάκων (376)

- 1. Έλεγχος της λογοτεχνίας που διδάσκεται στα σχολεία.**
- 2. Η παραδοσιακή λογοτεχνία είναι και από θεολογική και από ηθική άποψη απορριπτέα.**
- 3. Η αρμόζουσα μουσική και γυμναστική αγωγή.**
- 4. Γιατροί και δικαστές.**

IV. Φύλακες και επίκουροι (412)

- 1. Οι τρεις τάξεις (δημιουργοί, φύ-**

λακες - επίκουροι, φύλακες – άρχοντες) και οι μεταξύ τους σχέσεις.

2. Ο τρόπος διαβίωσης των φυλάκων - αρχόντων και των επικούρων.

3. Πρόβλεψη για τη σωματική ενότητα της πόλης.

V. Η δικαιοσύνη στην πόλη και στο άτομο (427)

1. Η δικαιοσύνη στην πόλη.

2. Ο ανταγωνισμός των τριών μερών της ψυχής (λογιστικόν, θυμοειδές, ἐπιθυμητικόν).

3. Η δικαιοσύνη στο άτομο.

VI. Η οικογένεια (449)

1. Ισότητα των δύο φύλων.

2. Κατά το αξίωμα κοινὰ τὰ τῶν φίλων κοινοκτημοσύνη γυναικῶν και παιδιῶν.

3. Ο σκοπός και οι κανόνες του πολέμου.

VII. Οι φιλόσοφοι - βασιλείς (471)

- 1. Το ιδεατό και το πραγματικό.**
- 2. Ορισμός του φιλοσόφου.**
- 3. Προκαταλήψεις εναντίον της φιλοσοφίας.**
- 4. Το μέγα παράδοξο: δεν είναι αδύνατο να κυβερνήσουν οι φιλόσοφοι.**
- 5. Η ιδέα του αγαθού ως ύψιστος σκοπός της γνώσης.**
- 6. Οι τέσσερις αναβαθμοί της γνώσης. Η Γραμμή.**
- 7. Η αλληγορία του σπηλαίου.**

VIII. Η ανώτατη εκπαίδευση (521)

- 1. Προεισαγωγικά.**

2. Αριθμητική, γεωμετρία, στερεομετρία, αστρονομία, αρμονική (οι πέντε μαθηματικές σπουδές).

3. Διαλεκτική.

4. Πρόγραμμα σπουδών, επιλογή και σταδιοδρομία.

ΙΧ. Οι εκφυλισμένες πολιτείες και οι αντίστοιχοι ανθρώπινοι χαρακτήρες (543)

1. Ανακεφαλαίωση. Κατάπτωση της αρίστης πολιτείας.

2. Τιμοκρατία και τιμοκρατικός χαρακτήρας.

3. Ολιγαρχία (πλουτοκρατία) και πλουτοκρατικός χαρακτήρας.

4. Δημοκρατία και δημοκρατικός χαρακτήρας.

5. Τυραννία και τυραννικός χαρακτήρας.

6. Σύγκριση δίκαιου και άδικου βί-

ου. Συμφέρουσα δεν είναι η αδικία αλλά η δικαιοσύνη.

Χ. Αποκλεισμός και καταδίκη των μιμητικών τεχνών (595)

1. Αντιδικία φιλοσοφίας και ποίησης.

2. Η γοητεία της τέχνης. Η δραματική ποίηση δεν απευθύνεται στο λογικό παρά στα πάθη.

3. Οι επιδράσεις της δραματικής ποίησης στον χαρακτήρα.

XI. Η αθανασία της ψυχής (608)

1. Απόδειξη της αθανασίας της ψυχής.

2. Η ανταμοιβή του δικαίου σ' αυτήν και στην άλλη ζωή.

3. Ο εσχατολογικός μύθος του Ηρός.

5. Η γένεση της πόλης

Το κράτος δεν είναι κατά την άποψη του Πλάτωνα μια σύμβαση, αλλά βασίζεται στη φύση του ανθρώπου. Για να ικανοποιήσει το άτομο τις βασικές του ανάγκες (στέγη, τροφή, ένδυση) είναι αναγκασμένο να δημιουργήσει πυρήνες συμβίωσης με άλλα άτομα. Η βοήθεια και η προστασία που παρέχει ο ένας άνθρωπος στον άλλο είναι οι δεσμοί που συνέχουν το κοινωνικό σύνολο. Η αλληλεγγύη όμως δεν αρκεί για να επιβιώσει η ομάδα. Είναι αναγκαίο η εργασία να καταμερίζεται ανάλογα με τις ικανότητες του κάθε ατόμου. Ο ρωμαλέος θα αναζητήσει τροφή για την κοινότητα, ο επιτήδειος θα κατασκευάσει εργαλεία. Έτσι το "κύτταρο" της κοινωνίας περιλαμβάνει τουλάχιστον έναν γεωργό, έναν ιματιουργό,

έναν υποδηματοποιό και έναν οικοδόμο. Όμως μια τόσο μικροσκοπική κοινωνία δεν έχει δυνατότητες να επιβιώσει για μεγάλο διάστημα. Θα πρέπει το "κύτταρο" αυτό να διευρυνθεί και να συμπεριλάβει πολλούς τεχνίτες που παράγουν αγαθά και αυτούς που θα τα διακινούν, τους εμπόρους. Η πόλη λοιπόν που βρίσκεται σε ένα υψηλό επίπεδο υλικού και πνευματικού πολιτισμού δεν μπορεί να μείνει απροστάτευτη, γιατί και η αναζήτηση και η κατοχή του πλούτου προκαλεί συγκρούσεις με τους γείτονες. Η μήτρα του πολέμου συνεπώς είναι η πλεονεξία. Η πόλη που πλουτίζει έχει ανάγκη από κατάλληλα εκπαιδευμένους φύλακες που θα την προστατεύουν. Ποιοι είναι όμως οι κατάλληλοι φύλακες; Και ποιος θα προφυλάξει την πόλη από τους

**φύλακές της; Μήπως η ορθή παι-
δεία που θα λάβουν;**

6. Οι τρεις τάξεις

Και στον ινδοευρωπαϊκό χώρο και στην αρχαία Αίγυπτο ο πληθυσμός χωριζόταν σε τρεις τάξεις: χειρωνακτες, πολεμιστές, ιερείς. Βέβαια ο όρος τάξη, όταν χρησιμοποιείται για τις κοινωνίες αυτές, είναι ένας εξόφθαλμος αναχρονισμός, αλλά πάντως σαφέστερος από άλλους συνώνυμους, όπως κοινωνική ομάδα, κάστα κ.τ.τ. Κατ' ουσίαν με τον όρο τάξη δηλώνεται εδώ η "λειτουργία" μιας ομάδας μέσα στην κοινωνία. Τριμερής είναι λοιπόν και η διαίρεση στην πλατωνική πολιτεία: δημιουργοί, φύλακες - επίκουροι, φύλακες - άρχοντες (βασιλείς). Κατ' ουσίαν πρόκειται για δύο τάξεις, επειδή η ανώτερη προέρχεται

κατόπιν αυστηρής επιλογής από τη μεσαία.

Η κατώτερη τάξη (δημιουργοί), που είναι και η πολυπληθέστερη, συγκροτείται από τους γεωργούς, τους τεχνίτες, τους εμπόρους και γενικά τους χειρώνακτες. Είναι βέβαια αποκλεισμένη από την εξουσία, εργάζεται όμως προστατευμένη και μπορεί να πλουτίζει ως ένα σημείο φυσικά. Οι μεγάλες οικονομικές διαφορές δεν είναι επιτρεπτές. Η τάξη αυτή είναι υποχρεωμένη να συντηρεί, αλλά όχι πλουσιοπάροχα, τις δύο άλλες ηγεμονικές τάξεις. Παιδιά ωστόσο που έ-χουν γεννηθεί στην τάξη των δημιουργών, αλλά έχουν να επιδείξουν εξαιρετικά προσόντα, μεταπηδούν στην ανώτερη τάξη και αντιστρόφως. Υπάρχει λοιπόν πρόβλεψη για την κοινωνική κινητικότητα.

Οι φύλακες - επίκουροι επωμίζονται στρατιωτικά και διοικητικά καθήκοντα και γενικά είναι αφοσιωμένοι στην υπηρεσία του κράτους. Οι φύλακες - παντελείς αναλαμβάνουν, μετά τα 50 τους χρόνια, τη διακυβέρνηση και μεριμνούν για την ευδαιμονία ολόκληρης της πολιτείας. Πρόκειται συνεπώς για μια αριστοκρατία του πνεύματος, που εξουσιάζει και συνάμα υπηρετεί το πλήθος.

7. Το γενναῖον ψεῦδος

Την κατάταξη των πολιτών της νέας πόλης σε τρεις τάξεις αιτιολογεί ένας μύθος που χαρακτηρίζεται ως γενναῖον ψεῦδος (414b). Οι κάτοικοι της νέας πόλης θα πεισθούν ότι την παιδεία τους δεν την είχαν λάβει από τους νομοθέτες, αλλά ότι ήταν οι ίδιοι ήδη διαμορφωμένοι ως

χαρακτήρες μέσα στα σπλάχνα της γης. Επειδή λοιπόν είναι παιδιά της ίδιας μητέρας θα αισθάνονται αδέρφια και θα τρέφουν αμοιβαία αισθήματα αγάπης. Επιπλέον ο μύθος θα διδάσκει πως όταν ο θεός έπλαττε τον καθένα συνέμιξε χρυσό για αυτούς που είναι ικανοί να εξουσιάζουν, άργυρο για τους επίκουρους, σίδηρο και χαλκό για τους γεωγούς και τους τεχνίτες. Όμως, επειδή η ιδεώδης πολιτεία δεν είναι μια αριστοκρατία του αίματος παρά του πνεύματος, η κινητικότητα ανάμεσα στις τάξεις διασφαλίζεται, και μάλιστα με έναν χρησμό: «τότε τὴν πόλιν διαφθαρήναι, ὅταν αὐτὴν ὁ σιδηροῦς φύλαξ ἢ ὁ χαλκοῦς φυλάξῃ» (415c). Ἐτσι λοιπόν αν χρυσοί ή αργυροί γονεῖς γεννήσουν παιδί χάλκινο ή σιδερένιο οφείλουν να

σφίξουν την καρδιά και να το αποστείλουν εκεί όπου πράγματι ανήκει, δηλαδή στους δημιουργούς. Αν στην κατώτερη τάξη γεννηθούν παιδιά χρυσά ή αργυρά, πρέπει οι άρχοντες να φροντίσουν ώστε τα παιδιά αυτά να ανέλθουν στην τάξη που τους αξίζει.

8. Η αγωγή των φυλάκων

Το ενδιαφέρον του νομοθέτη επικεντρώνεται στην ορθή αγωγή των φυλάκων, που έχουν επιλεγεί με κριτήρια την καλή σωματική τους διάπλαση και την οξύνοια. Στο πρώτο στάδιο επιδιώκεται η εξισορρόπηση γυμναστικής και μουσικής αγωγής. Γυμναστική σημαίνει: φροντίδα για την ευεξία του σώματος, απλές ασκήσεις, υγιεινός τρόπος διαβίωσης. Μουσική είναι η

ενασχόληση με τις καλές τέχνες: μουσική, χορός, τραγούδι, ανάγνωση, καλλιέργεια της εικαστικής ευαισθησίας. Ο νομοθέτης φυσικά επαγρυπνεί για τη μορφή και το περιεχόμενο της καλλιτεχνικής έκφρασης.

Ένας δεύτερος κύκλος εκπαίδευσης (από τα 20 ως τα 30) περιλαμβάνει κυρίως τις μαθηματικές επιστήμες: αριθμητική, γεωμετρία, στερεομετρία, αστρονομία, αρμονική. Κορωνίδα της εκπαιδευτικής πορείας είναι η πενταετής (από τα 30 ως τα 35) σπουδή της διαλεκτικής (φιλοσοφία) που οδηγεί στην ύψιστη μορφή γνώσης, δηλαδή στην αναζήτηση της ουσίας όλων των πραγμάτων και στη θέαση του Αγαθού. Η πορεία λοιπόν προς την ολοκλήρωση του ενάρετου ανθρώπου

είναι τραχεία και γεμάτη δυσκολίες. Όσοι από τους φύλακες-επικούρους υποστούν με επιτυχία τις κρίσεις που έχουν καθορισθεί προάγονται μετά τα 50 τους έτη σε φύλακες παντελείς, δηλαδή σε φύλακες-άρχοντες (βασιλείς). Οι ενασχολήσεις αυτής της ολιγάριθμης αρχηγείας (ελίτ) είναι εν μέρει πρακτικές (διοίκηση του κράτους) και εν μέρει θεωρητικές, δηλαδή ενασχόληση με τις επιστήμες και τη φιλοσοφία. Οι άρχοντες έχουν την ευθύνη για την εκπαίδευση της νέας γενιάς των φυλάκων, ζούν μακάρια, επειδή απολαμβάνουν τις πνευματικές ηδονές που μόνο αυτές διαρκούν, και όταν πεθάνουν τιμώνται ως ήρωες.

9. Τέχνη ελεγχόμενη

Και η τέχνη οφείλει να συμβάλει στην καλλιέργεια της αρετής και επομένως πρέπει να υπόκειται σε αυστηρό έλεγχο. Ακόμη και τα παραμύθια που διηγούνται οι τροφοί στα μικρά παιδιά πρέπει να είναι εγκεκριμένα. Ο Όμηρος και ο Ησίοδος αποκλείονται από τα σχολικά προγράμματα, επειδή ενίοτε παρουσιάζουν τους θεούς ως επίορκους, δολερούς, ευσυγκίνητους, χαροκόπους και απρεπείς (τι γνώμη θα σχημάτιζε ένας νέος για τους θεούς, αν άκουγε πως και αυτοί γελούν δυνατά σε κάθε ευκαιρία;). Οι παραδοσιακοί ποιητές με τις διηγήσεις τους για τον Άδη ενσταλάζουν στις τρυφερές ψυχές τον φόβο του θανάτου, ενώ ο νέος μόνο τη δουλεία πρέπει να φοβάται. Μεγάλο

κίνδυνο συνιστά και η ταύτιση του νέου με άδικους και γενικότερα αρνητικούς χαρακτήρες, τους οποίους παρουσιάζει συνήθως η παραδοσιακή λογοτεχνία. Αντιθέτως ψυχωφελή αναγνώσματα και ακροάματα θεωρούνται οι ύμνοι προς τους θεούς, τα εγκώμια για τους ήρωες και φυσικά οι φιλοσοφικοί διάλογοι. Στο πρώτο μέρος του 10ου βιβλίου ο Πλάτωνας επικρίνει τη μιμητική τέχνη που διισχυριζόταν ότι αναπαριστούσε την πραγματικότητα. Αυτή η τέχνη που απευθύνεται στο άλογο μέρος της ψυχής οβελίζεται από την ιδεώδη πολιτεία, επειδή: α) βρίσκεται μακριά από την αλήθεια των Ιδεών και είναι βυθισμένη μέσα στην παχυλή άγνοια, β) παρουσιάζει αρνητικούς μάλλον παρά εποικοδομητικούς χαρακτήρες, και γ)

διαταράσσει με τα πάθη που αφυπνίζει την αρμονία της ψυχής, δηλαδή παραβιάζει τη δικαιοσύνη. Γιατί όμως η τέχνη απέχει μακριά (τρεις βαθμίδες!) από την αλήθεια; Ένα παράδειγμα από τη ζωγραφική διασαφηνίζει το ζήτημα. Ο θεός έπλασε την Ιδέα-τραπέζι. Ο ξυλουργός κατασκευάζει μιαν απομίμηση αυτής της Ιδέας. Το ζωγραφικό έργο που παριστάνει ένα τραπέζι είναι ατελής απομίμηση της ήδη ατελέστατης απομίμησης! Ο ζωγράφος δεν γνωρίζει την αληθή φύση του αντικειμένου που αναπαριστάνει. Πλανάται επομένως και πλανά. Με τον ίδιο τρόπο ενεργεί και ο ποιητής.

10. Γυναίκες και οικογένεια

Η θέση της γυναίκας στην αρχαία

Αθήνα δεν ήταν ζηλευτή. Δεν είχε πολιτικά δικαιώματα, δεν γνώριζε κατά κανόνα ανάγνωση και γραφή, και ήταν πολλαπλώς εξαρτημένη. Ο Πλάτων πιστεύει ότι και οι γυναίκες - φύλακες μπορούν να γυμνάζονται, να εκπαιδεύονται, να πολεμούν, να διοικούν και να φιλοσοφούν, όπως οι άνδρες, εφόσον δεν υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Ισχυρίζεται εντούτοις ότι οι άνδρες έχουν καλύτερες επιδόσεις σε κάθε είδους δραστηριότητα. «Οι φίλοι πρέπει να τα έχουν όλα από κοινού». Με βάση αυτό το αξίωμα (πυθαγόρειας προέλευσης) οι φύλακες θα έχουν από κοινού και τις γυναίκες και τα παιδιά. Οι άρχοντες ωστόσο θα φροντίζουν ώστε να μην επικρατήσει η ερωτική ασυδοσία και οι ερωτικές συνευρέσεις

να διέπονται από τις αρχές της ευγονικής. Η τεκνοποιία θεωρείται καθήκον απέναντι στην πολιτεία, και την ανατροφή των παιδιών αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου το κράτος. Έτσι εκμηδενίζονται το ενδιαφέρον για την πρόσκτηση προσωπικής περιουσίας που θα κληροδοτηθεί και παραμερίζονται τα προσωπικά συναισθήματα που ευνοούν τον νεποτισμό. Περιορίζονται επίσης οι συγκρούσεις για τη διεκδίκηση του ελκυστικού ερωτικού συντρόφου.

11. Διαβίωση

Και η διαίτα (όχι γλυκά, όχι καρυκεύματα!) και γενικά η διαβίωση των φυλάκων διέπονται από αυστηρό πνεύμα λιτότητας. Απαγορεύεται η κατοχή προσωπικής πε-

ριουσίας, μεγάλων και πολυτελών κατοικιών, χρυσού και αργύρου. Η άρχουσα τάξη δεν πρέπει να απολαμβάνει τα αγαθά εις βάρος των άλλων. Σκοπός της πολιτείας δεν είναι η επίτευξη της ευδαιμονίας για μια τάξη, αλλά για ολόκληρη την πολιτεία. Έτσι η εξουσία δεν αποβαίνει μέσο παράνομου πλουτισμού.

12. Οι φιλόσοφοι - βασιλείς

Για μεγάλα διαστήματα η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν έρμαιο στα χέρια αδίστακτων δημαγωγών, που, όπως επισημαίνει ο κωμωδιογράφος, «καλόπτιαναν, εθώπτευαν, κολάκευαν και εξαπατούσαν τον Δήμο». Στο όνομα μιας δήθεν ισοτιμίας η ανάθεση πολλών αξιωμάτων γινόταν με κλήρωση! Για κρίσιμα

θέματα δεν αποφάσιζε ο ορθός λόγος, αλλά η βοή του πλήθους και η πειθώ του ρήτορα. Η μοναδική λοιπόν ελπίδα κατά τον Πλάτωνα ήταν είτε να φιλοσοφήσουν οι άρχοντες είτε να αναλάβουν τα ηνία του κράτους οι φιλόσοφοι.

Σε μια δραματική αλληγορία παρουσιάζεται το σκάφος της πολιτείας να ταξιδεύει ακυβέρνητο. Ο ιδιοκτήτης που είναι μύωπας και κουφός δεν γνωρίζει τη ναυτική τέχνη. Τα μέλη του πληρώματος φιλονεικούν μεταξύ τους και κανείς δεν σκέπτεται ότι χρειάζεται ένας έμπειρος κυβερνήτης που να γνωρίζει τις θέσεις των άστρων και τις ιδιοτροπίες των ανέμων. Ο μόνος που μπορεί να οδηγήσει με ασφάλεια μέσα από την τρικυμία το "μεθυσμένο καράβι" είναι ο κυβερνήτης –

φιλόσοφος. Γιατί όμως ο φιλόσοφος θεωρείται ως ο καταλληλότερος; Όλοι μας δεν πιστεύουμε ότι οι άνθρωποι του πνεύματος είναι οι πιο ακατάλληλοι για την επίλυση των πρακτικών προβλημάτων; Δεν βρίσκονται, όπως θα λέγαμε, συνεχώς "εκτός τόπου και χρόνου" απορροφημένοι από τις θεωρητικές τους αναζητήσεις; Δεν είναι αδέξιοι; Δεν είναι υπεροπτικοί; Την απάντηση στα ερωτήματα αυτά δίνει η αλληγορία του σπηλαίου.

Οι φιλόσοφοι - βασιλείς (ο όρος βασιλεύς στον Πλάτωνα δηλώνει απλώς τον άρχοντα, όχι τον απόλυτο μονάρχη που αντλεί την εξουσία του από το κληρονομικό δικαίωμα ή από τη θέληση του Θεού) είναι προσωπικότητες που δεν διαθέτουν μόνο γνώσεις και συνθε-

τική σκέψη, αλλά πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες και αδαμάντινο χαρακτήρα. Αναλαμβάνουν την εξουσία από αίσθηση καθήκοντος για να διοχετεύσουν μέσα στη νομοθεσία τη σοφία τους και την ακεραιότητά τους. Δεν διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία ούτε καν οικογένεια για να είναι αδέκαστοι, ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους.

13. Η δικαιοσύνη

Η ιδεώδης πολιτεία ενσαρκώνει τις τέσσερις θεμελιώδεις αρετές: είναι σοφή, επειδή οι άρχοντές της (οι φιλόσοφοι - βασιλείς) είναι σοφοί και την καθοδηγούν προς το Αγαθόν. Είναι ανδρεία, επειδή οι φύλακες - επίκουροι είναι ανδρείοι

και μπορούν να υπερασπισθούν αφενός την εδαφική της ακεραιότητα και αφετέρου τις αξίες που προβάλλει το εκπαιδευτικό της σύστημα. Κοσμείται από σωφροσύνη (αυτοκυριαρχία και νομιμοφροσύνη), επειδή ανάμεσα στις τρεις τάξεις βασιλεύει η αρμονία, που προκύπτει από την υποταγή της κατώτερης στις ανώτερες. Είναι τέλος η πολιτεία αυτή δίκαιη, επειδή το κάθε στοιχείο εκπληρώνει τη λειτουργία του χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία των άλλων, με άλλα λόγια: ο καθένας πράττει το έργο που του έχει ανατεθεί και δεν πολυπραγμονεί.

Εφόσον λοιπόν το όλον, η μεγάλη ψυχή, είναι ισορροπημένη και δίκαιη, και ο μικρόκοσμος, δηλαδή η ατομική ψυχή (στον Πλάτωνα ο

όρος ψυχή δηλώνει και τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα, ακόμη και τον νου) είναι αρμονική. Το κατώτερο μέρος (κίνητρο, τάση) της, το αλόγιστον ή επιθυμητικόν, που επιδιώκει την εκπλήρωση των βασικών αναγκών (φαγητό, ποτό, έρωτας) και γι' αυτόν τον λόγο είναι φιλοχρήματο και φιλοκερδές, τιθασεύεται από το θυμοειδές. Και τα δύο μαζί υπακούουν στο ανώτερο στοιχείο, το λογιστικόν που ηγεμονεύει· η αντιστοιχία ανάμεσα στα τρία μέρη της ψυχής και στις τρεις τάξεις είναι προφανής. Κάθε άνθρωπος λοιπόν είναι δίκαιος, εφόσον τα τρία στοιχεία (νους, καρδιά, επιθυμίες) που συναπαρτίζουν την προσωπικότητά του βρίσκονται σε αρμονική συμβίωση. Αν τα άλλα στοιχεία υπαρπάσουν την εξουσία

του λογιστικού, τότε επέρχονται η σύγχυση και η καταστροφή. Την αρμονία διασφαλίζει η Δικαιοσύνη που απονέμει στον καθένα ό,τι του ανήκει και τον τοποθετεί στη θέση που του αρμόζει.

Το μείζον πρόβλημα που συζητείται στην Πολιτεία είναι η δικαιοσύνη. Στην αρχή του διαλόγου διατυπώνονται διάφορες απόψεις περί του τι είναι δικαιοσύνη. Ο Κέφαλος που εκπροσωπεί την παλιά γενιά νομίζει ότι δικαιοσύνη είναι η εντιμότητα στις συναλλαγές. Έτσι ο πλούσιος έχει τη δυνατότητα να είναι δίκαιος, επειδή μπορεί να εξοφλεί τα χρέη του. Ο Πολέμαρχος διαισχυρίζεται ότι δικαιοσύνη είναι να αποδίδεις τα ίσα, καλό στον φίλο, κακό στον εχθρό. Παραβλέπει όμως το γεγονός ότι ο φίλος ενδέχεται να

είναι άδικος και ο εχθρός δίκαιος. Ο σοφιστής Θρασύμαχος είναι ωμός' το συμφέρον του ισχυρού καθορίζει το τι είναι δίκαιο. Ο Γλαύκων, που είναι κατά κάποιο τρόπο το φερέφωνο της αριστοκρατικής ηθικής, θεωρεί τη δικαιοσύνη ως μια υποκριτική κοινωνική σύμβαση που επιβάλλεται από τους πολλούς και αδύνατους για την αυτοπροστασία τους. Όλοι αυτοί οι ορισμοί εμπειρέχουν ένα κόκκο αλήθειας, αλλά αποδεκτός τελικά γίνεται ο ορισμός του Σωκράτη: «τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν», με άλλα λόγια: ο καθένας οφείλει να πράττει για το κοινωνικό σύνολο εκείνο «εἰς ὃ αὐτοῦ ἡ φύσις ἐπιτηδειοτάτη πεφυκυῖα εἴη»(433a). Ο ορισμός αυτός μπορεί να είναι σωτήριος για μίαν επιχείρηση, αλλά σε μια κοινωνία ποιος, όσο σοφός και αδέκαστος κι αν είναι, και

με ποια κριτήρια θα καθορίσει τι πρέπει να πράττει ο άλλος; Δεν αναιρείται η ισότητα όταν εφαρμοσθεί η αρχή αυτή; Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του Πλάτωνα θα πρέπει να την εντάξουμε σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο προβληματισμού που συμπεριλαμβάνει ακόμη και κοσμολογικές αντιλήψεις. Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο (απ. 94), «Ἥλιος οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν». Ούτε ο ήλιος λοιπόν δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια μέσα στα οποία κινείται. Αν τυχόν και τα υπερβεί, τότε οι Ερινύες, οι βοηθοί της Δικαιοσύνης (πρόσεξε τη χρήση του όρου επίκουρος· και στην ιδεώδη πολιτεία επίκουροι ονομάζονται όσοι επιβλέπουν την επιβολή της τάξης) θα τον βρουν

και θα τον επαναφέρουν στην τροχιά του. Ξεφεύγοντας από τα όριά του ο Ήλιος διαπράττει ὕβριν που τιμωρείται αυστηρά. Ἐτσι λοιπόν και ο άνθρωπος, για να μην διαπράττει αδικία, οφείλει να μην υπερβαίνει τα προσωπικά του όρια. Αν ο ίδιος δεν είναι σε θέση είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειρότερου, του σοφότερου, του σωφρονέστερου. Δικαιοσύνη λοιπόν είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχομένων τάσεων της ψυχής. Η αρμονία αυτή πηγάζει από το γνῶθι σαυτόν και τον συνακόλουθο αυτοπεριορισμό. Αν ο άνθρωπος διευρευνήσει τον

εαυτό του και αποδεχτεί τα όριά του, τότε η συμπεριφορά του απέναντι στους συναθρώπους του, στην πόλη, στους θεούς, στη φύση είναι η ορθή.

Από την άποψη αυτή στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι τρεις άλλες αρετές, η σοφία που διαβλέπει και εκτιμά το βάρος της προσωπικότητάς μας, η ανδρεία που έχει το θάρρος να αποδεχθεί την εκτίμηση, και τέλος η σωφροσύνη που επιβάλλει τον αυτοέλεγχο.

14. Οι φαύλες πολιτείες

Η ιδεώδης πολιτεία είναι αριστοκρατική, αλλά η αριστοκρατία της δεν βασίζεται στην καταγωγή παρά στο πνεύμα. Η φθορά της έχει αίτια εσωτερικά, την ανάμειξη του χρυσού με το χάλκινο γένος. Διαστρε-

βλωμένο λοιπόν απότοκό της είναι η τιμοκρατική πολιτεία (ιστορικό πρότυπο: η Σπάρτη). Η πολιτεία αυτή είναι φιλοπόλεμη και υποχέριο της φιλαργυρίας. Έτσι ο τιμοκρατικός άνθρωπος είναι παραδομένος στο θυμοειδές στοιχείο και επιδιώκει συνεχώς τιμές, διακρίσεις, πλούτο και ηδονές.

Από την Τιμοκρατία προκύπτει η Ολιγαρχία (πλουτοκρατία), όπου ο άμετρος πλουτισμός εκκολάπτει ένα πλήθος κηφώνων. Άλλοι από αυτούς έχουν κεντρί (οι κακούργοι) και άλλοι είναι άκεντροι (οι πτωχοί), όλοι τους όμως επιδιώκουν την ανατροπή της πολιτείας. Ο ολιγαρχικός λατρεύει το χρήμα, περιφρονεί την παιδεία, αδιαφορεί για την τιμή και την υπεράσπιση της πατρίδας του. Ως πρότυπο ο Πλάτωνας θα

πρέπει να είχε υπόψη του την αποικία των Φοινίκων, την Καρχηδόνα, με τους μυωπικούς ηγεμόνες που έθεταν υπεράνω των πάντων το προσωπικό τους συμφέρον.

Οι κηφήνες συνεχώς πληθύνονται, επειδή οι ολιγαρχικοί ευνοούν την κατασπατάληση της πατρικής περιουσίας των απόρων για να πλουτίζουν οι ίδιοι ακόμη πιο πολύ. Όταν οι κηφήνες συνειδητοποιήσουν τη δύναμή τους, ανατρέπουν την ολιγαρχία και εγκαθιστούν ένα ανάπηρο πολίτευμα, τη Δημοκρατία. Εδώ επιτρέπονται τα πάντα: ο καθένας πράττει και λέγει ό,τι θέλει και ζει όπως θέλει. Τα αξιώματα μοιράζονται με κλήρο ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι οι πολίτες είναι ίσοι. Οι δάσκαλοι φοβούνται και κολακεύουν τους μαθητές, οι γέρο-

ντες συμπεριφέρονται σαν να είναι νέοι, ακόμη και τα ζώα ωθούν έξω από τον δρόμο τους τους ανθρώπους!

Η άμετρη ελευθερία της Δημοκρατίας οδηγεί στην αναρχία. Μέσα στην πόλη δημιουργείται πόλωση. Από τη μια είναι οι άπληστοι ολιγαρχικοί και από την άλλη οι άκεντροι κηφήνες (οι πτωχοί) που έχουν ωστόσο ως προστάτες τους κηφήνες με κεντρί. Όταν λοιπόν ο κακούργος κηφήνας αναλάβει με τη βοήθεια του Δήμου την εξουσία εγκαθιστά την Τυραννίδα. Ως τύραννος πια λησμονεί τις υποσχέσεις που είχε δώσει στους πτωχούς για την αναδιανομή του πλούτου, κηρύσσει πολέμους για να αποσπά τον λαό από τα προβλήματά του και καταδιώκει τους επιφανείς πο-

λίτες. Για να προστατευθεί από τους αγανακτισμένους και ελευθερόφρονες συγκροτεί σωματοφυλακή από απελεύθερους. Ο τυραννικός άνθρωπος περιτριγυρίζεται από σμήνος ηδονών, κλέπτει, συκοφαντεί και διαπράττει κάθε είδους ανοσιούργημα.



"Ατλαντίς", πίνακας του Chris Foss (γύρω στο 1980). Ο πλατωνικός μύθος για την Ατλαντίδα, την πόλη που βυθίστηκε στον Ωκεανό, ενέπνευσε και εμπνέει μυθιστοριογράφους, ποιητές, φιλοσόφους και ζωγράφους.

Το δακτυλίδι του Γύγη (Πολιτεία 359b-360b)

Ο Γλαύκων, ο αδελφός του Πλάτωνα, διατυπώνει ορισμένες απόψεις για το πρόβλημα της δικαιοσύνης. Ο ομιλητής δεν εκθέτει ακριβώς τις προσωπικές του πεποιθήσεις παρά μεταφέρει τον προβληματισμό περί δικαιοσύνης, ο οποίος είχε διαμορφωθεί στους αριστοκρατικούς κύκλους της Αθήνας. Οι προβληματισμοί αυτοί δεν θα έπρεπε να αγνοηθούν σε μια συζήτηση που φιλοδοξούσε να διερευνήσει χωρίς προκαταλήψεις το θέμα σε βάθος.

Η δικαιοσύνη λοιπόν, υποστηρίζει ο Γλαύκων, δεν είναι έμφυτο αγαθό στον άνθρωπο, αλλά αποτέλεσμα κοινωνικών συμβιβασμών. Οι πολ-

λοί (και αδύνατοι) που δεν μπορούν να διαπράξουν την αδικία, χωρίς να υποστούν τις συνέπειες της αδικοπραγίας τους, έχουν πείσει την κοινή γνώμη, από ωφελιμιστικά και μόνο κίνητρα, πως είναι προτιμότερο να μην διαπράττει κανείς το άδικο. Έτσι κατορθώνουν να μην αδικούνται οι ίδιοι από τους λίγους και ισχυρούς. Το κοινωνικό συμβόλαιο λοιπόν επιτάσσει ούτε να αδικεί κανείς ούτε να αδικείται.

Ο θεωρούμενος ως δίκαιος βρίσκεται στο μέσο δύο δυνατοτήτων· η μία δυνατότητα είναι να μπορεί ο άνθρωπος να διαπράττει το άδικο χωρίς να τιμωρείται, και η άλλη να υφίσταται την αδικία χωρίς να μπορεί να αντιδράσει. Όποιος όμως θα μπορούσε να αδικεί χωρίς να τιμωρείται, θα ήταν παράφρων αν υιοθε-

τούσε την άποψη του «μήτε άδικεῖν μήτε άδικεῖσθαι». Αυτήν την υποκριτική σύμβαση ποτέ δεν θα τη δεχόταν κάποιος που θα είχε για παράδειγμα στην κατοχή του το δακτυλίδι του Γύγη, το οποίο θα τον καθιστούσε άόρατο. Αβίαστα λοιπόν προκύπτει το συμπέρασμα πως κανείς δεν είναι δίκαιος, επειδή έχει επιλέξει ελεύθερα αυτήν τη στάση. Αναγκάζεται να συμπεριφερθεί δίκαια προκειμένου να αποφύγει την τιμωρία. Όπου όμως μπορεί να άδικεί χωρίς να υφίσταται τις συνέπειες, τότε άδικεί χωρίς κανέναν ενδοιασμό.

ΕΝΟΤΗΤΑ 8η (359B-D)

Το δακτυλίδι του Γύγη (Α')

Ὡς δὲ καὶ οἱ ἐπιτηδεύοντες ἀδυναμία τοῦ ἀδικεῖν ἄκοντες αὐτὸ ἐπιτηδεύουσι, μάλιστα ἂν αἰσθοίμεθα, εἰ τοιόνδε ποιήσαιμεν τῇ διανοίᾳ· δόντες ἐξουσίαν ἑκατέρῳ ποιεῖν ὅτι ἂν βούληται, τῷ τε δικαίῳ καὶ τῷ ἀδίκῳ, εἴτ' ἐπακολουθήσαιμεν θεώμενοι ποῖ ἢ ἐπιθυμία ἑκάτερον ἄξει. Ἐπ' αὐτοφώρῳ οὖν λάβοιμεν ἂν τὸν δίκαιον τῷ ἀδίκῳ εἰς ταῦτον ἴοντα διὰ τὴν πλεονεξίαν, ὃ πᾶσα φύσις διώκειν πέφυκεν ὡς ἀγαθόν, νόμῳ δὲ βία παράγεται ἐπὶ τὴν τοῦ ἴσου τιμὴν. Εἴη δ' ἂν ἢ ἐξουσία ἦν λέγω τοιάδε μάλιστα, εἰ αὐτοῖς γένοιτο οἷαν ποτέ φασιν δύναμιν τῷ

[Γύγου] τοῦ Λυδοῦ προγόνω γενέσθαι. Εἶναι μὲν γὰρ αὐτὸν ποιμένα θητεύοντα παρὰ τῷ τότε Λυδίας ἄρχοντι, ὄμβρου δὲ πολλοῦ γενομένου καὶ σεισμοῦ ῥαγῆναί τι τῆς γῆς καὶ γενέσθαι χάσμα κατὰ τὸν τόπον ἧ ἔνεμεν. Ἰδόντα δὲ καὶ θαυμάσαντα καταβῆναι καὶ ἰδεῖν ἄλλα τε δὴ ἅ μυθολογοῦσιν θαυμαστὰ καὶ ἵππον χαλκοῦν, κοῖλον, θυρίδας ἔχοντα, καθ' ἃς ἐγκύψαντα ἰδεῖν ἐνόησαν νεκρόν, ὡς φαίνεσθαι μείζω ἢ κατ' ἄνθρωπον, τοῦτον δὲ ἄλλο μὲν οὐδέν, περὶ δὲ τῆ χειρὶ χρυσοῦν δακτύλιον ὄν<τα> περιελόμενον ἐκβῆναι.

Λεξιλόγιο

ἐπιτηδεύω: καταγίνομαι, ασκώ, κάνω

ἐπ' αὐτοφώρῳ ἄυτόφωρος (< φώρ: κλέπτῃς), συνήθως στη φράση ἐπ' αὐτοφώρῳ λαμβάνω: καταλαμβάνω κάποιον πάνω στην πράξη

εἰς ταυτὸν ἰόντα (εἶμι, μτχ. ἰών, ἰούσα, ἰόν): να βαδίζει στον ἴδιο δρόμο με τον ἄδικο, να ἔχει τον ἴδιο σκοπό, να πράττει τα ἴδια

βία παράγεται (παράγω): με τη βία οδηγείται αλλάζοντας τον δρόμο του

θητεύω: δουλεύω ως μισθωτός, υπηρετώ

ὄμβρος: ραγδαία βροχή, καταιγίδα, θύελλα

νέμω: βόσκω

μυθολογέω-ῶ: διηγούμαι, εξιστορώ

ἐγκύπτω: σκύβω μέσα και βλέπω

περιελόμενον· περιειλόμην (μέσ. αόρ. με ενεργ. σημ.)· περιαιρέομαι-οὔμαι: αφαιρώ, παίρνω

Ερμηνευτικά σχόλια

αυτό: το δίκαιον, δηλαδή το μήτ' ἀδικεῖν μήτ' ἀδικεῖσθαι
πλεονεξίαν: για τον Πλάτωνα η πλεονεξία είναι συνώνυμο της αδικίας. Πρβλ. Πλάτ. Γοργ. 483c «ἄδικον τὸ πλεονεκτεῖν, καὶ τοῦτό ἐστιν τὸ ἀδικεῖν τὸ πλεον τῶν ἄλλων ζητεῖν ἔχειν». Πλεονεξία δεν είναι μόνο η απληστία για χρήματα, αλλά και η αχαλίνωτη φιλοδοξία και φιλαρχία. Πρβλ. Θουκ. III 82 «πάντων δ' αὐτῶν (δηλ. της ηθικής εξαχρείωσης) αἴτιον ἀρχὴ ἢ διὰ πλεονεξίαν και φιλοτιμίαν».

νόμῳ δὲ κ.εξ.: Η αντίθεση φύσις - νόμος είναι κοινός τόπος στην αρχαία λογοτεχνία. Οι εκπρόσωποι της αριστοκρατικής ηθικής, όπως ο Πίνδαρος, διακηρύσσουν ότι αυτό που έχει σημασία είναι η φυά, τα χαρίσματα που έχει δωρίσει η φύση στον άνθρωπο. Την άποψη αυτή ασπάζονται και ορισμένοι σοφιστές. Όμως άλλοι πιστεύουν ότι ο νόμος (: η κοινή συμφωνία των ανθρώπων) πρέπει να κατευθύνει μια κοινωνία. Η πρόθεση παρά (παράγειν) δηλώνει ότι η ισότητα δεν είναι παρά μια παρέκκλιση από τη φυσική τάξη, που ευνοεί την ανισότητα.

τοιάδε: επεξηγείται από τη φράση εἰ... γενέσθαι. Η εξουσία να πράττουν ό,τι θέλουν πηγάζει από την πρόσκτηση μιας δύναμης, όπως

αυτή που είχε ο Γύγης.

τῶ τοῦ Λυδοῦ προγόνῳ: Λυδός είναι ο Κροίσος και πρόγονός του ο Γύγης, που βασίλευσε στη Λυδία από το 675-650 (περίπου), φημίστηκε για τα πλούτη του, υποδούλωσε ελληνικές πόλεις στα παράλια της Μικράς Ασίας και σκοτώθηκε αντιμετωπίζοντας τους Κιμμέριους. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ο Κροίσος ήταν ο πέμπτος απόγονος του Γύγη. Ίσως όμως ο πλατωνικός Γύγης να ήταν ένας ομώνυμος πρόγονος του ηροδότειου Γύγη.

ὄμβρου... καὶ σεισμοῦ: Στη μυθική παράδοση σημαντικά γεγονότα, όπως είναι η ανάρρηση στον θρόνο ενός βασιλιά, προσημαίνονται με φυσικές καταστροφές ή με ασυνήθιστες μεταλλάξεις καιρικών φαινομένων. Ο ὄμβρος θεωρείται ως ε-

ρωτική ένωση του ουρανού και της γης.

καταβήναι: Η κατάβαση ενός ήρωα σε χάσμα, σε πηγάδι, σε σπηλιά, δηλαδή στα έγκατα της γης, θεωρείται άθλος. Ο ήρωας έρχεται σε επικοινωνία με τις δυνάμεις του κάτω κόσμου και αποκτά πρόσθετες ικανότητες.

ἵππον χαλκοῦν: Το άλογο στην αρχαιότητα συνδεόταν με τον κάτω κόσμο (ιδιαίτερα με τους προγόνους, τους τριτοπάτορες), αλλά και με τον ήλιο που συμβόλιζε την εξουσία. Συχνά μαζί με τους ηγεμόνες ενταφιάζονταν και τα πολεμικά τους άλογα. Στη Θεσσαλία λατρεύονταν μαζί με τον Αχιλλέα και τα δυο του άλογα, ο Ξάνθος και ο Βαλιός.

θυρίδας ἔχοντα: Σε έναν πίθο του

7ου αι., που βρέθηκε στη Μύκονο, παριστάνεται ο Δούρειος Ίππος. Στο λαιμό και στην πλευρά του αλόγου υπάρχουν επτά θυρίδες και μέσα από καθεμία ξεπροβάλλει το κεφάλι ενός πολεμιστή.

μείζω ἢ κατ' ἄνθρωπον: Πολλοί από τους ήρωες των παραμυθιών έχουν συνήθως διαστάσεις είτε γιγάντων είτε νάνων. Στη λαϊκή φαντασία και οι άνθρωποι του μακρινού παρελθόντος είναι γιγαντόσωμοι.

τῆ χειρὶ: τῷ δακτύλῳ

δακτύλιον: Το δακτυλίδι ως σύμβολο του ηλιακού δίσκου, αλλά και ως ένδειξη πλούτου είναι έμβλημα της βασιλικής εξουσίας.

ἐκβῆναι ᾗ ἀλλαγὴ υποκειμένου (ενν. τὸν Γύγην).

Θέματα για συζήτηση

1. Γόνοι αριστοκρατικών ή και βασιλικών οικογενειών (Αγχίσης, Πάρις), αλλά και θεοί εμφανίζονται στη μυθική παράδοση ως ποιμένες.

Ποιες αντιλήψεις αρχαϊκής πολιτικής "φιλοσοφίας" υπόκεινται στην έκφραση ποιμήν λαών που απαντά στον Όμηρο; Ο καλός ποιμήν, ποιόνιον, ποιμενάρχης — ποια είναι η σημασία των όρων αυτών στη χριστιανική παράδοση;

2. Ποια στοιχεία της αφήγησης υποδηλώνουν ότι ο Γύγης είναι μια προσωπικότητα χαρισματική που απολαμβάνει την εύνοια της Τύχης ή υπερτέρων δυνάμεων;



Το δακτυλίδι του Γύγη (Β')

**Συλλόγου δὲ γενομένου τοῖς ποι-
μέσιν εἰωθότος, ἴν' ἐξαγγέλλοιεν κα-
τὰ μῆνα τῷ βασιλεῖ τὰ περὶ τὰ ποιί-
μνια, ἀφικέσθαι καὶ ἐκεῖνον ἔχοντα
τὸν δακτύλιον· καθήμενον οὖν μετὰ
τῶν ἄλλων τυχεῖν τὴν σφενδόνην
τοῦ δακτυλίου περιαγαγόντα πρὸς
ἑαυτὸν εἰς τὸ εἶσω τῆς χειρός, τού-
του δὲ γενομένου ἀφανῆ αὐτὸν γε-
νέσθαι τοῖς παρακαθημένοις, καὶ
διαλέγεσθαι ὡς περὶ οἴχομένου. Καὶ
τὸν θαυμάζειν τε καὶ πάλιν ἐπιψη-
λαφῶντα τὸν δακτύλιον στρέψαι
ἔξω τὴν σφενδόνην, καὶ στρέψαντα
φανερὸν γενέσθαι. Καὶ τοῦτο ἔννο-
ήσαντα ἀποπειρᾶσθαι τοῦ δακτυλί-**

ου εἰ ταύτην ἔχοι τὴν δύναμιν, καὶ αὐτῷ οὕτω συμβαίνειν, στρέφοντι μὲν εἴσω τὴν σφενδόνην ἀδήλω γίνεσθαι, ἔξω δὲ δήλω· αἰσθόμενον δὲ εὐθύς διαπράξασθαι τῶν ἀγγέλων γενέσθαι τῶν παρὰ τὸν βασιλέα, ἐλθόντα δὲ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μοιχεύσαντα, μετ' ἐκείνης ἐπιθέμενον τῷ βασιλεῖ ἀποκτεῖναι καὶ τὴν ἀρχὴν οὕτω κατασχεῖν.

Λεξιλόγιο

σύλλογος: συνέλευση, συνάθροιση
περιαγαγόντα (περιήγαγον ἀόρ. β')· **περιάγω:** περιστρέφω
εἰς τὸ εἴσω τῆς χειρός: στο πίσω μέρος του χεριού
καὶ διαλέγεσθαι...οἰχομένου: και οι ποιμένες συζητούσαν σαν να είχε αυτός αποχωρήσει

**καὶ τὸν (=τοῦτον) θαυμάζειν: και
αυτός απορούσε (δηλ. ο Γύγης)
ἐπιψηλαφάω-ῶ: ψηλαφώ την επι-
φάνεια**

**ἀποπειράομαι-ῶμαι: κάνω δοκιμή,
προσπαθώ να εξακριβώσω**

**δύναμις: ικανότητα, δυνατότητα
διαπράξασθαι τῶν ἀγγέλων γε-
νέσθαι (διαπράττομαί τινος+ α-
παρ.) κ.εξ.: όταν το κατάλαβε κα-
τόρθωσε να πείσει τους αγγελια-
φόρους να συμπεριληφθεί στην αν-
τιπροσωπεία των ποιμένων που θα
πήγαινε στον βασιλιά...**

Ερμηνευτικά σχόλια

**ἵνα ἐξαγγέλλοιεν (ενεστ. συνήθει-
ας): για να ενημερώσουν...**

**σφενδόνη: το κοίλο μέρος του δα-
κτυλιδιού μέσα στο οποίο ήταν το-**

ποθετημένος ο δακτυλιόλιθος.
άφανῆ γενέσθαι: Στην ελληνική μυθολογική παράδοση οι θεοί μπορούν να εξαφανιστούν μέσα σε ένα σύννεφο ή στην ομίχλη. Ο Άδης όμως διαθέτει μια περικεφαλαία που τον καθιστά αόρατο (Ἄιδος κυνέη), όπως αναφέρει ο Όμηρος και ο Ησίοδος. Αυτή η δοξασία φαίνεται ότι προέκυψε από τη λαϊκή παρετυμολογία του ονόματος Ἄδης < α-Φιδης (α στερητικό και το θέμα Φιδ- του ρήματος ὀράω-ῶ). Και ήρωες όμως, όπως ο Περσεύς, μπορούσαν να γίνονται αόρατοι.

μοιχεύσαντα: Στην Ανατολή (ιδίως στη Λυδία που είχε παλαιότερα μητριαρχική κοινωνική οργάνωση) η γυναίκα, ιδίως η εταίρα, διεδραμάτιζε σημαντικότατο ρόλο στην ανάδειξη του νέου βασιλιά.

ἀποκτεῖναι: Σε πολλούς λαούς η βασιλεία δεν ήταν ακριβώς κληρονομική. Όποιος (συγγενής, σωματοφύλακας, σύμμαχος) κατόρθωνε να δολοφονήσει ή να παραμερίσει με κάποιο τρόπο τον βασιλιά, αυτός και αναλάμβανε το αξίωμα.

Θέμα για συζήτηση

Ο Ηρόδοτος (I, 8-13) διηγείται ότι ο βασιλιάς της Λυδίας Κανδαύλης ερωτεύτηκε παράφορα την ίδια του τη γυναίκα! Παρακινούσε λοιπόν με φορτικότητα τον Γύγη, τον επικεφαλής της βασιλικής φρουράς, να κρυφτεί στον κοιτώνα και να δει τη βασίλισσα γυμνή. Ο Γύγης αρχικά αντιδρούσε στην αλλόκοτη επιθυμία του Κανδαύλη αλλά τελικά υπέκυψε. Η βασίλισσα ωστόσο αντιλήφθηκε τον επείσακτο θεατή. Με τη

συμπαράσταση των πιστών της ακολούθων έθεσε στον Γύγη το ακόλουθο δίλημμα: ή να πεθάνει ή να δολοφονήσει ο ίδιος τον Κανδαύλη και να την παντρευτεί κερδίζοντας συνάμα και τη βασιλεία. Ο Γύγης προτίμησε τη δεύτερη λύση.

Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στην ηροδότεια και την πλατωνική αφήγηση; Πού κυριαρχεί το δραματικό και νοβελλιστικό στοιχείο και πού το στοιχείο του παραμυθιού;

ΕΝΟΤΗΤΑ 10η (360B-D)

Το δακτυλίδι του Γύγη (Γ')

Εἰ οὖν δύο τοιούτω δακτυλίῳ γενοίσθην, καὶ τὸν μὲν ὁ δίκαιος περιθεῖτο, τὸν δὲ ὁ ἄδικος, οὐδεὶς ἂν γένοιτο, ὡς δόξειεν, οὕτως ἀδαμάντινος, ὃς ἂν μείνειεν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τολμήσειεν ἀπέχεσθαι τῶν ἄλλοτρίων καὶ μὴ ἄπτεσθαι, ἐξὸν αὐτῷ καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀδεῶς ὅτι βούλοιο λαμβάνειν, καὶ εἰσιόντι εἰς τὰς οἰκίας συγγίγνεσθαι ὅτῳ βούλοιο, καὶ ἀποκτεινύναι καὶ ἐκ δεσμῶν λύειν οὕστινας βούλοιο, καὶ τᾶλλα πράττειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἰσόθεον ὄντα. Οὕτω δὲ δρῶν οὐδὲν ἂν διάφορον τοῦ ἑτέρου ποιοῖ, ἀλλ' ἐπὶ ταύτ' ἂν ἴοιεν ἀμφότεροι. Καίτοι

μέγα τοῦτο τεκμήριον ἂν φαίη τις ὅτι οὐδεὶς ἐκὼν δίκαιος ἀλλ' ἀναγκαζόμενος, ὡς οὐκ ἀγαθοῦ ἰδίᾳ ὄντος, ἐπεὶ ὅπου γ' ἂν οἴηται ἕκαστος οἷός τε ἔσεσθαι ἀδικεῖν, ἀδικεῖν. Λυσιτελεῖν γὰρ δὴ οἶεται πᾶς ἀνὴρ πολὺ μᾶλλον ἰδίᾳ τὴν ἀδικίαν τῆς δικαιοσύνης, ἀληθῆ οἰόμενος, ὡς φήσει ὁ περὶ τοῦ τοιούτου λόγου λέγων· ἐπεὶ εἴ τις τοιαύτης ἐξουσίας ἐπιλαβόμενος μηδὲν ποτε ἐθέλοι ἀδικῆσαι μηδὲ ἄψαιτο τῶν ἀλλοτρίων, ἀθλιώτατος μὲν ἂν δόξειεν εἶναι τοῖς αἰσθανομένοις καὶ ἀνοητότατος, ἐπαινοῖεν δ' ἂν αὐτὸν ἀλλήλων ἐναντίον ἐξαπατῶντες ἀλλήλους διὰ τὸν τοῦ ἀδικεῖσθαι φόβον.

Λεξιλόγιο

τοιούτω δακτυλίῳ ἑδικός αριθμός

τολμῶ: υπομένω, ανέχομαι
συγγίγνομαι: δημιουργώ ερωτική
σχέση

ἀδεῶς λαμβάνω: παίρνω άφοβα
οἶός τῃ εἶμι + απαρ.: μπορώ, είμαι
σε θέση

λυσιτελῶ: ωφελώ

ἐπιλαβόμενος· ἐπιλαμβάνομαι +
γεν.: γίνομαι κύριος, κάτοχος

ἄψαιτο (ἠψάμην αόρ.)· ἄπτομαι:
αγγίζω, ιδιοποιούμαι

αἰσθανομένοις: σ' αυτούς που κα-
ταλαβαίνουν, που αντιλαμβάνονται,
στους έξυπνους

ἀλλήλων ἐναντίον: ο ένας μπρο-
στά στον άλλο (θα τον επαινούσαν
φανερά εξαπατώντας ο ένας τον
άλλο...)

ὡς δόξειεν: ευκτική, ὅπως στον πλάγιο λόγο, που δημιουργεί την εντύπωση ὅτι η φράση οὐδεὶς ἂν γένοιτο... λέγεται ἀπὸ κάποιον ἄλλο.

ἀδαμάντινος: η αρχική σημασία του ἀδάμας (<α στερητικό + δαμάω) εἶναι: το σκληρότερο μέταλλο, ο χάλυβας. Η σημασία πολύτιμος λίθος εἶναι μεταγενέστερη. Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεῖ και στον Γοργία (509a σιδηροῖς καὶ ἀδαμαντίνοις λόγοις) και ἐδῶ τη λέξη μεταφορικά: ο ἀδέκαστος, ο ανυποχώρητος σε ηθικά ζητήματα. Και στα νέα ελληνικά λέγεται «αυτὸς ο ἄνθρωπος εἶναι διαμάντι», δηλαδή ανεπίληπτος, σωστός.

ἰσόθεον: Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεῖ

τη λέξη με κάποια δόση ειρωνείας. Σύμφωνα με τη λαϊκή αντίληψη οι θεοί μπορούσαν να πράττουν τα πάντα. Έτσι για παράδειγμα ο Δίας έσμιξε ως χρυσή βροχή ερωτικά με τη Δανάη, ο Διόνυσος απελευθέρωσε τις Βάκχες που είχε φυλακίσει ο Πενθέας κ.τ.τ. Ωστόσο και μια κατηγορία ανθρώπων μπορούσε να πράττει ό,τι επιθυμούσε: οι τύραννοι.

οὐδείς ἐκὼν δίκαιος:. Η φράση του Γλαύκωνος που συνοψίζει τη θεωρία του σοφιστή Θρασύμαχου αποτελεί την απάντηση στην αισιόδοξη σωκρατική -και πλατωνική- άποψη ότι οὐδείς ἐκὼν κακός.

ὡς φήσει... λέγων: όπως θα ισχυριστεί ο εκπρόσωπος μιας τέτοιας θεωρίας, για παράδειγμα ο σοφιστής Θρασύμαχος.

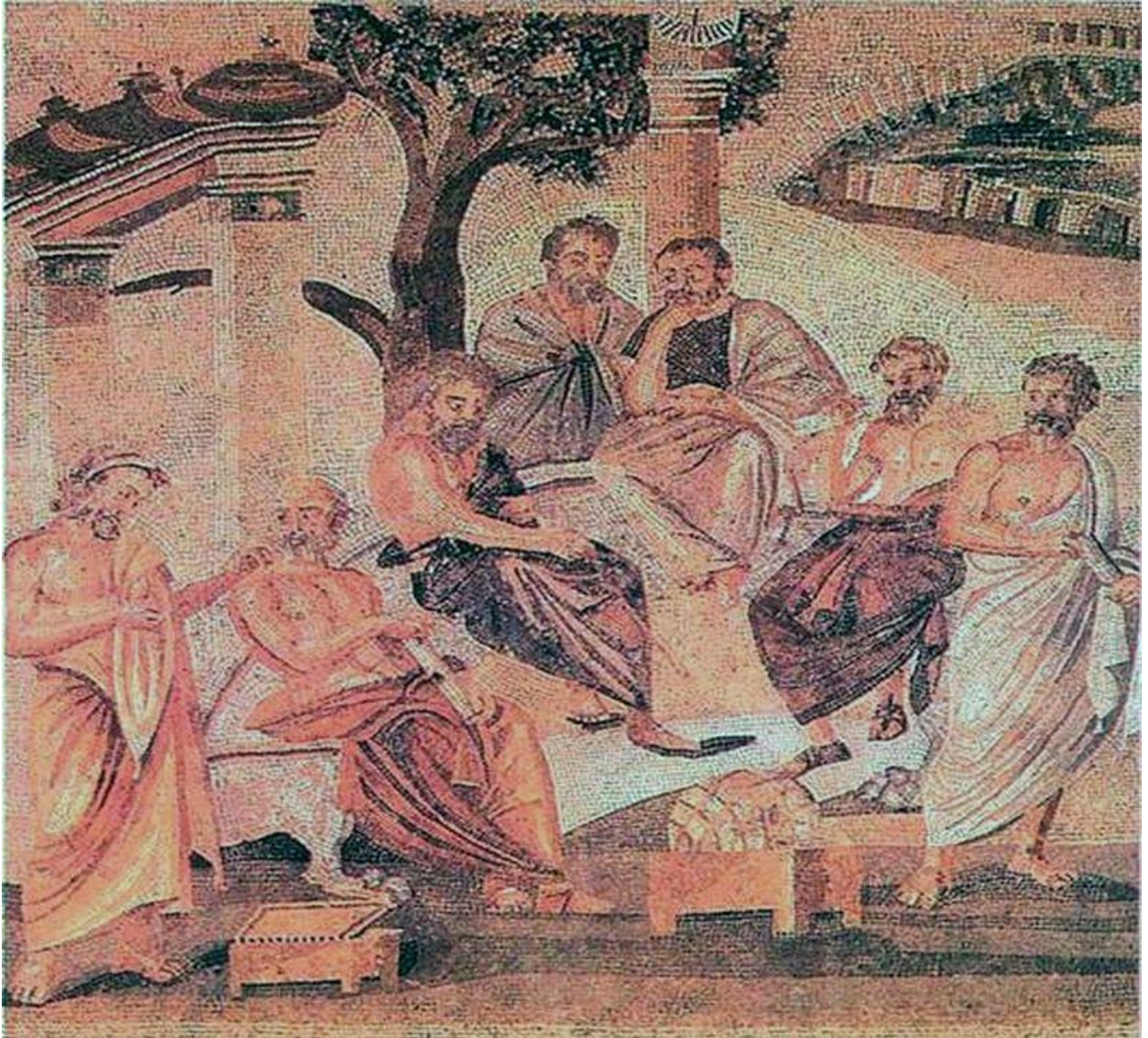
Θέματα για συζήτηση

1. Ο Gerbert George Wells (1866-1946). Άγγλος μυθιστοριογράφος και ιστορικός, υπερασπίστηκε με πάθος τα ανθρώπινα δικαιώματα, την αντιαυταρχική εκπαίδευση, την ελευθερία στον έρωτα και το κράτος πρόνοιας που δεν αφήνει τον πολίτη του να οδηγηθεί στην εξαθλίωση. Ένα από τα πιο γνωστά του μυθιστορήματα είναι *The Invisible Man* (Ο αόρατος άνθρωπος) (1897). Το θέμα όμως του αόρατου απαντά συχνά σε παραμύθια, σε διηγήματα (και νουβέλες και μυθιστορήματα), σε έργα επιστημονικής φαντασίας, σε κόμικς κ.τ.λ. Επιχειρήστε μια διερεύνηση στα βιβλία (και στα ψυχαγωγικά αναγνώσματά) σας και αν κάπου εντοπίσετε το μοτίβο, προσπαθήστε να το σχολιάσετε. Ας μην

ξεχνούμε ότι η λεγόμενη λογοτεχνία του περιθωρίου αντλεί συχνά θέματα και ιδέες από την "υψηλή" λογοτεχνία.

2. Είναι προφανές ότι ο Γλαύκων υπερασπίζεται μια θέση που πρόκειται στην πορεία της συζήτησης να αναθεωρηθεί (ο όρος για τη φιλοσοφική αυτή μέθοδο είναι προς θέσιν λέγειν). Η άποψη του Σωκράτη είναι ότι η δικαιοσύνη είναι για την ψυχή ό,τι ακριβώς η υγεία για το σώμα. Κανείς δεν είναι τόσο επιπόλαιος ώστε να προτιμήσει τη νόσο από την υγεία. Αδικία λοιπόν σημαίνει αταξία και αδιάκοπη εσωτερική σύγκρουση. Παρά τα φαινόμενα ο δίκαιος μπορεί να ελπίζει ότι θα ανταμειφθεί και από τους ανθρώπους στην επίγεια και από τους θεούς στην άλλη ζωή. Πώς

**κρίνετε αυτήν την αισιόδοξη πλα-
τωνική αντίληψη;**



**Ο Πλάτωνας και οι μαθητές του.
Μωσαϊκό από την Πομπηία (1ος
αι. π.Χ.).**

Η αλληγορία του σπηλαίου (Πολιτεία 514a-520e)

Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέγει και άλλα εννοεί. Πρόκειται συνεπώς για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση. Η αλληγορία του σπηλαίου, όπως αναπτύσσεται στην αρχή του Ζ΄ βιβλίου της Πολιτείας, αναφέρεται, στην επίδραση που ασκεί η παιδεία στην ανθρώπινη φύση, στην υποχρέωση που έχει ο ορθώς πεπαιδευμένος, δηλαδή ο φιλόσοφος, να φωτίσει τους συνανθρώπους του, αλλά και γενικότερα στην αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας και στον κόσμο της νόησης.

Ας φανταστούμε λοιπόν, λέει ο

Σωκράτης, δεσμώτες σε μια σπηλιά, που δεν βλέπουν παρά μόνο σκιές να προβάλλονται στο βάθος πάνω στο τοίχωμα. Οι άνθρωποι αυτοί πιστεύουν ότι οι σκιές είναι η μοναδική αλήθεια. Αν τώρα ορισμένοι λυθούν από τα δεσμά τους και ανεβούν σκαλί - σκαλί προς την έξοδο, όπου λάμπει το φως του ήλιου, είναι βέβαιο ότι θα δυσανασχετήσουν από τη λάμψη που πληγώνει την όρασή τους και θα επιστρέψουν στο δεσμωτήριό τους. Αν ωστόσο εξαναγκαστούν να παραμείνουν στο φως, θα αρχίσουν βαθμιαία να συνηθίζουν στη λάμψη και θα μπορέσουν να ατενίσουν τον ήλιο, που συμβολίζει την ιδέα του Αγαθού, και να αναγνωρίσουν την κυριαρχία του στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων. Από οίκτο θα θελήσουν να ελευθερώσουν τους

παλαιούς συντρόφους τους. Αν όμως ξαναβρεθούν μέσα στη σπηλιά, το σκοτάδι θα βλάψει την όρασή τους και θα τους εκθέσει στην καταφρόνια των άλλων, οι οποίοι ενδέχεται να επιτεθούν στους επίδοξους ελευθερωτές τους και να τους εξοντώσουν (ευανάγνωστος υπαινιγμός στην καταδίκη σε θάνατο του Σωκράτη). Παρά τον κίνδυνο ωστόσο, ο απελευθερωμένος δεσμώτης, ο φιλόσοφος δηλαδή, έχει την υποχρέωση να κατέλθει στη σπηλιά και να προσπαθήσει να αναμορφώσει τους δεσμώτες.

Η αλληγορία του σπηλαίου εισάγεται ως ακολούθως:

ΕΝΟΤΗΤΑ 11η (514Α-515Α)

Η αλληγορία του σπηλαιίου

Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπείκασον τοιοῦτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκήσει σπηλαιώδει, ἀναπτεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄρᾶν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πύρρος ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὄπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμῶν ἐπάνω

ὄδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρωκοδομημένον, ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Ὅρῳ, ἔφη.

Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας των παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ.

Λεξιλόγιο

ἀπείκασον (προστ. αορ.) ἀπεικᾶ-

**ζω: εκφράζω, παριστάνω με μια
παραβολή, παρομοιάζω
παιδείας τε πέρι = περί παιδείας
τε καὶ...` αναστροφή της προθέσε-
ως**

**κατάγειος και κατάγαιος, ον: υπό-
γειος, εντός της γης**

**ἀναπεπταμένος (μτχ. πθτ. πρκ. ως
επιθ. του ἀναπετάννυμαι): ανοι-
κτός**

**παρωκοδομημένον` παροικοδο-
μέω-ῶ: οικοδομώ κοντά ή απέναν-
τι**

**θαυματοποιός: αυτός που εκτελεί
πλαστά θαύματα**

**πρόκειται` πρόκειμαι (ως πθτ. του
προτίθημι:) κείμαι, βρίσκομαι
μπροστά σε κάποιον**

**παράφραγμα: χαμηλό διάφραγμα ή
παραπέτασμα της σκηνής**

θαῦμα: τέχνασμα θαυματοποιού
ζῶον: εδῶ με τη σημασία εικόνα,
ομοίωμα (όχι αναγκαστικά ζώου)
παραφερόντων· **παραφέρω:** κρα-
τώ κάτι και το παρουσιάζω από
μακριά
ἄτοπος: αλλόκοτος, παράξενος
ἦν δ' ἐγὼ (παρατ.)· **ἡμί:** λέγω (ἦν
δ' ἐγὼ, ἦ δ' ὅς: εἶπε αυτός). Δεν
τίθεται στην αρχή, αλλά μετά από
τις πρώτες λέξεις και εισάγει τον
λόγο του ομιλητή

Ερμηνευτικά σχόλια

εἶπον: ο Σωκράτης αναδιηγείται σε
κάποιο φίλο του τι εἶπε στον Γλαύ-
κωνα και στους άλλους συνομιλη-
τές του την προηγούμενη ημέρα
στο σπίτι του Κέφαλου.

ἰδὲ γὰρ κ.εξ.: Ο πυρήνας της εικό-

νας του σπηλαίου ανάγεται ίσως στους Ορφικούς (σπέος ἡεροειδές) και στον Εμπεδοκλή (ἄντρον ὑπόστεγον). Αναλογίες ωστόσο υπάρχουν και με τους στίχους από τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου, όπου περιγράφεται η ζωή των πρωτόγονων ανθρώπων μέσα στις σπηλιές (στ. 450-3)

«κούτε πλινθυφεῖς
δόμους προσείλους ἦσαν, οὐ ξυ-
λουργίαν,
κατώρυχες δ' ἔναιον ὥστ' ἀήσυροι
μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς
ἀνηλίοις».

Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη ότι στη φαντασία του φιλοσόφου είχε αγκιστρωθεί η εντύπωση που του προξένησε η σπηλιά στη Βάρη της Αττικής. Πάντως φαίνεται ότι η παρομοίωση στο σύνολό της και

στις λεπτομέρειες είναι επίνοια του Πλάτωνα.

ἀναπεπταμένην κ.εξ.: Η είσοδος απέχει πολύ από το βάθος και είναι ανηφορική έτσι ώστε το φως του ήλιου δεν μπορεί να εισδύσει στο εσωτερικό της σπηλιάς.

μένειν τε αὐτούς (ενν. ἀκινήτους): η φράση αντιστοιχεί με το ἐν δεσμοῖς... τὰ σκέλη.

εἶς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄρᾶν: βλέπουν κατευθείαν μπροστά εφόσον ἔχουν ἐν δεσμοῖς... τοὺς αὐχένας.

ἀδυνάτους (ενν. ὄντας): όπως και το παραπάνω ὄντας εξαρτάται από το ἰδέ.

ἐπάνω ὁδόν: Η οδός είναι σε ένα υψηλότερο επίπεδο από αυτό που βρίσκονται οι δεσμώτες.

θαυματοποιούς: Προφανώς ο Πλάτωνας έχει υπόψη του παραστάσεις θεάτρου σκιών ή νευροσπαστών (νευροσπάστης, ου: αυτός που κινεί με χορδές ή λεπτούς σπάγγους ομοιώματα, κούκλες. Τα ομοιώματα αυτά λέγονταν νευρόσπαστα).

πρὸ τῶν ἀνθρώπων= πρὸ ἑαυτῶν.
Δεν πρόκειται για τους θεατές, αλλά για τους θαυματοποιούς.

ὄρῳ ἔφη: υποκ. ὁ Γλαύκων

ὄρα τοίνυν κ.εξ.: Το χαμηλό τείχιο που διαχωρίζει τους δεσμώτες από το πῦρ αποκρύπτει τις σκιές από τους φέροντας ἀνθρώπους. Τα σκεύη όμως που κρατούν πάνω από τα κεφάλια τους υπερβαίνουν το τείχιο και ρίχνουν τις σκιές τους στο τοίχωμα της σπηλιάς απέναντι στους δεσμώτες.

ἀνδριάντας: πρόκειται για εικόνες

φυσικών αντικειμένων που προέρχονται από το ανώτερο όρατόν. Ό,τι υπάρχει στη σπηλιά (με την εξαίρεση των φερόντων και των ίδιων των δεσμοτών), είτε είναι σκεύη είτε σκιές, θα πρέπει να θεωρηθούν ως λιγότερο φωτεινά και αληθή από τα ορατά που βρίσκονται εκτός σπηλιάς. Ο λόγος είναι ότι δεν αντλούν το φως και την αλήθεια τους από τον ήλιο αλλά από το φως του πυρός.

οἷον εἶκός ᾗ συνάπτεται με τα επόμενα.

φθεγγομένους ᾗ στη συνέχεια (515b) τίθεται το ερώτημα: «Αν τώρα στο δεσμοτήριό τους ακουγόταν η ηχώ από το απέναντι τοίχωμα, κάθε φορά που κάποιος από όσους περνούν πίσω από το τειχίο μιλούσε, τι νομίζεις αλήθεια, δεν θα υπέ-

θεταν πως ο ομιλητής δεν ήταν άλλος παρά η σκιά που διαγραφόταν απέναντι τους;»
ἔφη ὁ Γλαύκων

Θέματα για συζήτηση

1. Με αφορμή την πλατωνική αλληγορία για τη σπηλιά σχολιάστε τα ακόλουθα δυο ποιήματα του Κ. Π. Καβάφη (Ποιήματα Α', σ. 105-6)

ΤΑ ΠΑΡΑΘΥΡΑ

Σ' αυτές τες σκοτεινές κάμαρες, που περνώ

μέρες βαρυές, επάνω κάτω τριγυρνώ

για νάβρω τα παράθυρα. —Όταν ανοίξει

ένα παράθυρο θάναι παρηγορία—

Μα τα παράθυρα δεν βρίσκονται, ή

δεν μπορώ
να τάβρω. Και καλλίτερα ίσως να
μην τα βρω.
Ίσως το φως θάναι μια νέα τυραν-
νία.
Ποιος ξέρει τι καινούρια πράγματα
θα δείξει.

ΤΕΙΧΗ

Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς λύπην,
χωρίς αιδώ
μεγάλα κ' υψηλά τριγύρω μου έκτι-
σαν τείχη.

Και κάθομαι και απελπίζομαι τώρα
εδώ.

Άλλο δεν σκέπτομαι: τον νουν μου
τρώγει αυτή η τύχη·

διότι πράγματα πολλά έξω να κάμω
είχον.

Α όταν έκτιζαν τα τείχη πώς να μην

προσέξω.

**Αλλά δεν άκουσα ποτέ κρότον
κτιστών ή ήχον.**

**Ανεπαισθήτως μ' έκλεισαν από τον
κόσμον έξω.**

**2. Ποια συνήθεια της καθημερινής
ζωής του σύγχρονου ανθρώπου
προσομοιάζει με την κατάσταση
των πλατωνικών δεσμοτών;**



ΕΝΟΤΗΤΑ 12η (519B-D)

Η αλληγορία του σπηλαίου. Η απροθυμία των φιλοσόφων

Ο Πλάτωνας ερμηνεύει σε αδρές γραμμές την αλληγορία του σπηλαίου, πολλές όμως λεπτομέρειες δεν είναι απολύτως κατανοητές. Είναι ωστόσο φανερό ότι ο δικός μας, ο "πραγματικός" κόσμος αποβαίνει το σύμβολο του "ιδεατού" κόσμου του Πλάτωνα. Έτσι η ανάβαση από το ημίφως του σπηλαίου στον επάνω κόσμο που φωτίζεται από τον ήλιο (το σύμβολο του Αγαθού) ισοδυναμεί με την άνοδο στον κόσμο του νοητού. Οι φύλακες λοιπόν, και ιδίως οι άρχοντες - βασιλείς που έχουν λάβει την ορθή παιδεία και

κατόρθωσαν να ανέλθουν από το σπήλαιο της απαιδευσίας και της πλάνης στον επάνω κόσμο, δηλαδή τον κόσμο των Ιδεών, δεν δείχνουν προθυμία να επιστρέψουν στο σπήλαιο. Δεν πρέπει όμως, τονίζει ο Πλάτωνας, να τους επιτραπεί αυτό που τώρα (στην εποχή του εννοείται) επιτρέπεται, δηλαδή να απέχουν από την ενεργό πολιτική και να ασχολούνται μόνο με τις πνευματικές τους αναζητήσεις.

Τί δέ; Τόδε οὐκ εἰκός, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἀνάγκη ἐκ τῶν προειρημένων, μήτε τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀληθείας ἀπείρους ἰκανῶς ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεῦσαι, μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους, τοὺς μὲν ὅτι σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἓνα, οὐ στοχαζομένους δεῖ

ἅπαντα πράττειν ἅ ἂν πράττωσιν
ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, τοὺς δὲ ὅτι ἐκό-
ντες εἶναι οὐ πράξουσιν, ἡγούμενοι
ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀπω-
κίσθαι;

Ἀληθῆ, ἔφη.

Ἡμέτερον δὴ ἔργον, ἦν δ' ἐγώ,
τῶν οἰκιστῶν τάς τε βελτίστας φύ-
σεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ
μάθημα ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφραμεν
εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν
καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν,
καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες ἰκανῶς ἴδω-
σι, μὴ ἐπιτρέπῃν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπι-
τρέπεται.

Τὸ ποῖον δὴ;

Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγώ, καταμένειν
καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν καταβαίνειν
παρ' ἐκείνους τοὺς δεσμώτας μηδὲ
μετέχειν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων

τε καὶ τιμῶν, εἴτε φαυλότερα εἴτε σπουδαιότεραι.

Λεξιλόγιο

ἐπιτροπεῦσαι ἑπιτροπεύω: κυβερνώ, διοικῶ

διατρίβω διὰ τέλους: απασχολοῦμαι ως το τέλος της ζωής μου

στοχαζόμενος ἑστοχάζομαι (αποθετικό): σκοπεύω, καταβάλλω προσπάθεια

ἀπωκίσθαι (απαρ. πθτ. πρκ. του ἀποικίζω) ἑἀπώκισμαι: εἶμαι εγκατεστημένος σε χώρα μακρινή

οἰκιστής: ιδρυτής πόλης

ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν (σύστ. αντικ.): να ανεβεί εκείνη την αναφορική οδό

αὐτοῦ καταμένω: μένω συνεχῶς στον ἴδιο τόπο

φαυλότεραι ἑφαῦλος: ἀνάξιος λό-

γου, ταπεινός

ἦν δ' ἐγώ: εἶπα ἐγώ (ο Σωκράτης)

Ερμηνευτικά σχόλια

ἐν παιδείᾳ: αρχικά η λ. σημαίνει αυτό που πρέπει να μάθει το παιδί. Ἦδη όμως από τον 5ον αι. ως όρος της παιδαγωγικής δηλώνει τη γενική καλλιέργεια, που είναι πρόνομο μόνο του ανθρώπου -γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε αποδίδεται στα λατινικά ως *humanitas*. Βάση της παιδείας είναι για τον Πλάτωνα η μουσική (λογοτεχνία, τραγούδι, καλλιέργεια της καλλιτεχνικής ευαισθησίας) και η γυμναστική (βλ. Πολιτεία 376e)· παιδεία είναι η πορεία προς την παιδεία (Πλατ. Ὅροι 410: παιδεύσεις παιδείας παράδοσις).

σκοπόν... ἕνα: Οι τυχαίοι και αφιλο-

σόφητοι πολιτικοί δεν έχουν έναν υψηλό σκοπό να υπηρετήσουν παρά μόνο το προσωπικό τους συμφέρον. Αντιθέτως ο εἷς σκοπός που έχουν οι φύλακες της πολιτείας είναι να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελώς την πόλη ολόκληρη.

μακάρων νήσοις: νησιά στη Δύση πέρα από τις στήλες του Ηρακλέους στο ρεύμα του Ωκεανού. Εκεί σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες ζούσαν οι ήρωες, οι άνθρωποι της χρυσής εποχής (η πρώτη γενιά του ανθρωπίνου γένους) καθώς και οι ευσεβείς.

ἔφη ὁ Γλαύκων

τῶν οἰκιστῶν: οι "θεμελιωτές" της ιδεώδους πολιτείας, δηλαδή ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του.

βελτίστας φύσεις: Φύσις είναι αυτό που ο άνθρωπος δεν μπορεί να

κατασκευάσει ο ίδιος, αλλά το βρίσκει να προϋπάρχει. Μπορεί βέβαια με την τέχνη να το συμπληρώσει, αλλά δεν είναι σε θέση να το αλλάξει ουσιωδώς. Φύσις επομένως, σε σχέση με τον άνθρωπο είναι τα χαρίσματα και τα ελαττώματα που έχει ως κτήμα του. Για τον Πλάτωνα η φύση παίζει καθοριστικό ρόλο στην εκλογή του άριστου βίου.

μάθημα... μέγιστον: βλ. Πολιτεία 505a «ἐπεὶ ὅτι γε ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, πολλάκις ἀκήκοας».

τὸ ἀγαθόν: Ο Πλάτωνας δεν δίνει μια σαφή ερμηνεία για αυτόν τον όρο που είναι από τους βασικότερους στο φιλοσοφικό του σύστημα παρά αρκείται σε ορισμένους υπαινιγμούς. Αγαθόν πάντως είναι α) το

εἶναι και ὅ,τι διατηρεῖ το εἶναι· β) η τάξη, ο κόσμος και η ενότητα που

διαπερνά και συνεχει την πολλαπλότητα· γ) ὅ,τι παρέχει την αλήθεια και την επιστήμη (Πολ. 509a). Η έκφραση αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν φαίνεται να δηλώνει την ὑψιστη αρχή και την πηγὴ του ὄντος και της γνώσης. Βλ. Πολιτεία 508e: «Τοῦτο τοῖνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομένοις καὶ τῷ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδὸν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι». Πάντως ἤδη στην αρχαιότητα το Πλάτωνος ἀγαθὸν ἦταν παροιμιακή έκφραση για κάτι το ασαφές και σκοτεινό. Πρβλ. Ἄμφις (στον Διογ. Λαέρτιο III 27).

«ἤττον οἶδα τοῦτ' ἐγώ,
ὦ δέσποτ', ἢ τὸ Πλάτωνος ἀγαθόν».

(Μιλᾷ προφανῶς κάποιος δούλος και λέγει στον κύριό του: αυτό το πράγμα το γνωρίζω λιγότερο από

ό,τι γνωρίζω το Αγαθόν του Πλάτωνα, δηλαδή το σκοτεινό αυτό φιλοσόφημα).

ἰδεῖν κ.εξ.· εξαρτάται από το ἀναγκάσαι και επεξηγεί το ἀφικέσθαι. ἀναβῆναι: πολύ συχνά στον Πλάτωνα λέξεις που σημαίνουν το ἄνω και την ἀνάβαση χρησιμοποιούνται μεταφορικῶς για την παιδεία και τα αγαθά που προσφέρει.

Τὸ ποῖον δῆ;: Ποιο πράγμα; (ερωτά ο Γλαύκων).

καταβαίνειν· πρβλ. Πολιτ. 539e «μετὰ γὰρ τοῦτο καταβιβαστέοι ἔσονταί σοι εἰς τὸ σπήλαιον πάλιν ἐκεῖνο, καὶ ἀναγκαστέοι ἄρχειν...». Οι φύλακες λοιπόν αφού θα ἔχουν εκπαιδευτεῖ ορθά και θα ἔχουν φι-

λοσοφήσει, οφείλουν να κατεβούν στο σπήλαιο, δηλαδή στην πρακτική πολιτική, για να ωφεληθούν με

τις γνώσεις τους και την αρετή τους την πόλη ολόκληρη. Ειδικότερα οι φύλακες θα πρέπει όταν φτάσουν στην ηλικία των 35 ετών να άρχουν στον πόλεμο και να αναλαμβάνουν αξιώματα που αρμόζουν σε νέους. Όταν γίνουν 50 ετών, τότε πια μπορούν να μοιράζουν τον χρόνο τους ανάμεσα στη φιλοσοφία και στην άσκηση της εξουσίας. Όταν θα έχουν εκπαιδεύσει τους διαδόχους τους θα είναι έτοιμοι πια να φύγουν από τη ζωή και να κατοικήσουν στις νήσους των Μακάρων.

Θέματα για συζήτηση

1. Σχολιάστε το χωρίο «Τὸ αὐτοῦ...

σπουδαιότεραι» σε σχέση με τη ζωή του ίδιου του Πλάτωνα.

2. Ποιοι ήταν στην αρχαιότητα απρόθυμοι να αναλάβουν πολιτικές εξουσίες; Γνωρίζετε παραδείγματα προσωπικοτήτων που εγκατέλειψαν οικειοθελώς την εξουσία;

ΕΝΟΤΗΤΑ 13η (519D-520A)

Η αλληγορία του σπηλαίου. Ο ηθικός εξαναγκασμός των φιλοσόφων

Ο Πλάτωνας συγχέει σκοπίμως τα όρια ανάμεσα στο θεωρητικό του οικοδόμημα, δηλαδή την ιδεώδη πολιτεία που κάποτε στο μέλλον πρόκειται να πραγματοποιηθεί, και στη συγκαιρινή του πολιτική πραγματικότητα. Οι φιλόσοφοι λοιπόν έχουν την ηθική υποχρέωση, εφόσον η πόλη τους έθρεψε και τους εκπαίδευσε σωστά, να κατεβούν ξανά στο σπήλαιο, με άλλα λόγια στον κόσμο της σκληρής κοινωνικής πραγματικότητας, και να βοηθήσουν τους δεσμώτες της απαι-

δευσίας και της άγνοιας.

Ἔπειτ', ἔφη, ἀδίκησομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρόν ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;

Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ, πάλιν, ὦ φίλε, ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἔν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντος εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι, συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ, ποιῶν μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελίας ἣν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὥσιν ὠφελεῖν καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν τοιούτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται, ἀλλ' ἵνα καταχρῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.

Ἀληθῆ, ἔφη ἔπελαθόμην γάρ. Σκέψαι τοίνυν, εἶπον, ὦ Γλαύκων,

ὅτι οὐδ' ἀδίκησομεν τοὺς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους γιγνομένους, ἀλλὰ δίκαια πρὸς αὐτοὺς ἔροῦμεν, προσαναγκάζοντες τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαί τε καὶ φυλάττειν.

Λεξιλόγιο

γένος: ἄθροισμα ομοειδῶν, φυλή, κοινωνική ομάδα

διαφερόντως: ἐξόχως, υπερβολικά
ἀφιῆ (γ' εν. ενεστ. υποτ.)· **ἀφίημι:** ελευθερώνω, αφήνω

καταχρῆται· **καταχράομαι-ῶμαι:** κάνω πλήρη χρήση, εφαρμόζω

σύνδεσμος (ετερογ. πληθ. τὰ σύνδεσμα): δεσμός που ενώνει, που φυλάσσει την πόλη ενωμένη (=οι αγαθοί άνδρες)

προσαναγκάζω: αναγκάζω κάποιον να κάνει κάτι, πείθω με επιχειρήματα

Ἔπειτα: εκφράζει διαμαρτυρία και αγανάκτηση «Μα πώς; Τι είπες;»
ἔφη ὁ Γλαυκῶν

ἔπελάθου: Προηγουμένως (419 κ.εξ.) είχε συμφωνηθεί ότι οι φύλακες, μολονότι κατέχουν στην ιδεώδη πόλη την εξουσία, δεν θα έχουν ούτε περιουσία ούτε θα κτίζουν μεγάλες και ωραίες κατοικίες, ούτε θα διαθέτουν χρήματα ούτε θα φιλοξενούν γνωστούς και φίλους. Η ζωή τους θα είναι πειθαρχημένη και λιτή.

νόμῳ: Ο νόμος προσωποποιείται, αλλά φυσικά δεν παύει να είναι ανεπηρέαστος από προσωπικές συμπάθειες και αντιπάθειες.

ὅπως ἔν τι γένος (κοινωνική ομάδα) κ.εξ.: Βλ. 420b «οὐ μὴν πρὸς

τοῦτο βλέποντες τὴν πόλιν οἰκίζομεν, ὅπως ἔν τι ἡμῖν ἔθνος (κοινωνική ομάδα) ἔσται διαφερόντως εὐδαιμον, ἀλλ' ὅπως ὅτι μάλιστα ὅλη ἡ πόλις» (πρβλ. και 466a).

τοῦτο: το εὖ πράττειν, δηλαδή η ευδαιμονία, αλλά φυσικά, ὅπως συνάγεται ἀπό τη συζήτηση, ὄχι η ἀπόλυτη ευδαιμονία.

πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη: Ο ἀριστος νομοθέτης κατὰ τον Πλάτωνα (βλ. Νόμοι 722b) συνδυάζει την πειθώ με τη βία, η οποία αφορά τὸν ἄπειρον παιδείας ὄχλον.

τῆς ὠφελίας: Η πόλη οἰκίζεται ἐπειδὴ κανείς δεν εἶναι αὐτάρκης παρὰ πολλῶν ἐνδεής. Ο καταμερισμός λοιπόν της εργασίας προσπορίζει οικονομικά οφέλη σε ὅλους τους πολίτες.

ἐπὶ τὸν σύνδεσμον: για να δένει

μαζί σε μια ενότητα την πόλη.
Πρβλ. Νόμ. 921c «νόμος ὁ βοηθῶν
ἔστω τῷ τῆς πόλεως ξυνδέσμῳ
μετὰ θεῶν».

Θέματα για συζήτηση

1. Πλατ. Πολ. 347d «ἐπεὶ κινδυνεύει, πόλις ἀνδρῶν ἀγαθῶν εἰ γένοιτο, περιμάχητον ἂν εἶναι τὸ μὴ ἄρχειν, ὥσπερ νυνὶ τὸ ἄρχειν, καὶ ἔνταῦθ' ἂν καταφανές γενέσθαι ὅτι τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ».
Σχολιάστε το χωρίο σε συσχέτισμό με την άποψη που διατυπώνει ο John Stuart Mill (1806-1873) στο έργο του On Representative Government (Περί της αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης) ότι το

καταλληλότερο άτομο για να του ανατεθεί μια εξουσία είναι εκείνο που δεν είναι καθόλου πρόθυμο να αναλάβει την εξουσία.

2. Η άποψη του Πλάτωνα ότι ο νόμος πρέπει να φροντίζει ώστε η ευδαιμονία να διασφαλίζεται για ολόκληρη την πόλη, και όχι μόνο για μια ομάδα πολιτών, βρίσκεται στην ίδια γραμμή σκέψης με την άποψη που διατύπωνει, ο Περικλής (Θουκ. II 60): «ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἤσσον ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῶ μᾶλλον διασώζεται». Ποια είναι η γνώμη

σας γι' αυτόν τον προβληματισμό;



Ο μύθος του Ηρός (Πολιτεία 614b-621d)

Η Πολιτεία τελειώνει με μια αισιόδοξη διδαχή· η ψυχή είναι αθάνατη. Ο δίκαιος επιβραβεύεται και σε αυτόν τον κόσμο, αλλά και μετά θάνατον. Αντιθέτως οι άδικοι, οι τύραννοι, οι κακούργοι τιμωρούνται σκληρά. Απόδειξη η μαρτυρία του Ηρός του Αρμενίου, την οποία εκθέτει ο Σωκράτης χωρίς ωστόσο να διασαφηνίζει αν την άκουσε από τον Ήρα τον ίδιο ή από κάποιους άλλους.

Ο Ηρ, ο γιος του Αρμενίου από την Παμφυλία, ένας γενναίος πολεμιστής, σκοτώθηκε στη μάχη. Για δέκα ημέρες παρέμεινε στο πεδίο της μάχης, ανάμεσα στα πτώματα των άλλων πολεμιστών, που είχαν

αρχίσει να αποσυντίθενται. Τη δωδέκατη ημέρα όταν τον είχαν μεταφέρει σπίτι του και τον είχαν τοποθετήσει πάνω στη νεκρική πυρά, ο ήρωας ξαναγύρισε στη ζωή και άρχισε να διηγείται όσα είχε ιδεί και όσα είχε ακούσει η ψυχή του στον άλλο κόσμο.

Η ψυχή του λοιπόν, που είχε φύγει από το σώμα, πορεύτηκε μαζί με άλλες ψυχές εις τόπον τινά δαιμόνιον όπου υπήρχαν δύο χάσματα πάνω στη γη, το ένα δίπλα στο άλλο, και άλλα δύο κατάντικρυ στον ουρανό. Ανάμεσά τους κάθονταν δικαστές και, αφού δίκάζαν, πρόσταζαν τους δίκαιους να προχωρήσουν δεξιά και επάνω μέσα από τον ουρανό, και τους άδικους αριστερά και κάτω. Όταν ο Ηρ παρουσιάστηκε του είπαν να ακούει και να βλέ-

πει προσεκτικά ό,τι διαδραματιζόταν εκεί για να τα ανακοινώνει αργότερα στους ζωντανούς. Έβλεπε λοιπόν τις ψυχές που είχαν δικαστεί να προχωρούν προς τα δύο χάσματα, και άλλες να βγαίνουν από τα άλλα δύο. Όσες ανέβαιναν από το χάσμα της γης ήταν κατασκονισμένες και διψασμένες, όσες κατέβαιναν από τον ουρανό ήταν καθαρές. Πήγαιναν λοιπόν οι ψυχές προς τον Λειμώνα και κατασκήνωναν εκεί σαν να ήταν σε πανηγύρι. Όσες έρχονταν από τη γη έκλαιγαν και οδύρονταν για όσα είχαν πάθει κατά την υποχθόνια πορεία τους που κρατούσε έτη χίλια. Όσες έρχονταν από τον ουρανό και τι δεν είχαν να πουν από θεάματα και απολαύσεις!

Οι ψυχές που είχαν διαπράξει

αδικήματα (προδοσίες, κακουργήματα) είχαν πληρώσει για όλα δεκαπλάσιες ποινές. Δεκαπλάσιες ήταν και οι ανταμοιβές για όσες είχαν κάνει το καλό. Ακόμη βαρύτερες ήταν οι τιμωρίες για όσους είχαν ασεβήσει προς τους γονείς ή τους θεούς ή για όσους είχαν σκοτώσει άνθρωπο με το ίδιο τους το χέρι. Τον Αρδιαίο, τον τύραννο της Παμφυλίας, που διέπραξε στη ζωή του μεγάλα και πολλά κακουργήματα, οι τιμωροί του άλλου κόσμου τον έδεσαν χειροπόδαρα και τον τραβούσαν πάνω στα αγκάθια των ασπαλάθων. Ύστερα μαζί με άλλους όμοιούς του τον πέταξαν μέσα στον Τάρταρο.

Επτά ημέρες παρέμειναν στον Λειμώνα οι ψυχές και ύστερα πορεύτηκαν σε έναν τόπο όπου έβλε-

παν ένα φως σαν το ουράνιο τόξο αλλά λαμπρότερο πολύ και καθαρότερο. Το φως αυτό σαν κίονας ευθύ ήταν τεταμένο διὰ παντός του ούρανοῦ καὶ τῆς γῆς, δηλαδή βρισκόταν στο κέντρο του σύμπαντος. Και ήταν το φως ο σύνδεσμος του ουρανού που συγκρατούσε την ουράνια περιφορά. Από τις άκρες των δεσμών του, που ήταν τεντωμένες από τον ουρανό, κρεμόταν ὁ ἄτρακτος (: νεοελλ. η άτρακτος, το αδράχτι) της Ανάγκης, ο οποίος ρυθμίζει όλες τις περιστροφές. Ο σφόνδυλος της ατράκτου ήταν κοίλος και περιείχε άλλους επτά σφονδύλους (ο εξώτατος ήταν το ουράνιο στερέωμα και οι άλλοι επτά ήταν οι σφαίρες των πλανητών). Στους κύκλους που σχημάτιζαν τα επάνω χείλη των σφονδύλων ήταν καθι-

σμένες και περιστρέφονταν Σειρήνες, μια πάνω σε κάθε κύκλο. Κάθε Σειρήνα εξέπεμπε τον ήχο μιας και μοναδικής νότας. Και οι οκτώ αυτές φωνές παρήγαγαν μια αρμονία (: τη μουσική των ουράνιων σφαιρών). Την κυκλική κίνηση των σφονδύλων πάνω στα γόνατα της Ανάγκης παρακολουθούσαν καθισμένες πάνω σε θρόνους οι τρεις Μοίρες, οι κόρες της Ανάγκης (Λάχεσις, Κλωθώ και Ἄτροπος).

Φθάνοντας λοιπόν εκεί οι ψυχές ήταν αναγκασμένες να διαλέξουν το είδος της ζωής που θα ήθελαν να ζήσουν κατά την επόμενη ενσάρκωσή τους. Ένας εξάγγελος της Λάχεσης τοποθέτησε μπροστά τους πολλά υποδείγματα ζωής και ανεβαίνοντας σε ένα βήμα υψηλό απήγγειλε τον Λόγο της Μοίρας που

καλούσε τις ψυχές να τραβήξουν τον κλήρο τους.

Ο καθένας έπρεπε, ανάλογα με τη σειρά που προσδιόριζε ο κλήρος, να επιλέξει ένα ορισμένο είδος ζωής. Οι φιλοσόφητες ψυχές έσπευδαν να επιλέξουν βίους ένδοξους χωρίς να υπολογίσουν πόση δυστυχία κρύβουν μέσα τους τα αξιώματα και τα μεγαλεία. Όσες όμως ψυχές είχαν δοκιμαστεί σκληρά στην προηγούμενη ζωή τους, τώρα πρόσεχαν να μην απατηθούν από τη δολερή λάμψη. Έτσι η ψυχή του τρισένδοξου και πολυταξιδεμένου Οδυσσέα επέλεξε την ήσυχη ζωή ενός άσημου ανθρώπου. Όποια εκλογή πάντως έκανε η κάθε ψυχή παρέμενε αμετάκλητη. Ύστερα οι ψυχές οδηγήθηκαν μέσα από το κατάξερο πεδίο της λήθης στον

Αμέλητα ποταμό. Ὅποιος ἔπινε ἀπὸ το νερό εκείνο ξεχνούσε ὅλα ὅσα εἶχε ζήσει στην προηγούμενή του ζωή. Τα μεσάνυχτα μέσα στη βοή του σεισμού και της βροντής ξάφνου οι ψυχές ἄρχισαν να αναπηδούν προς τα πάνω για να ξαναγεννηθούν μέσα στα νέα τους σώματα. Τον ἴδιο τον Ἴηρα δεν τον ἄφησαν να πει το νερό της λησμονιάς. Πώς ξαναβρέθηκε μέσα στο σώμα του δεν μπορούσε να το πεί, ἀλλά ξάφνου ἄνοιξε τα μάτια του και εἶδε ὅτι βρισκόταν πάνω στη νεκρική πυρά.

Ο μύθος του Ηρός είναι βέβαια ἐπίνοια του Πλάτωνα, ἀλλά ο φιλόσοφος ἔχει ἀντλήσει στοιχεῖα ἀπὸ κάποια προφορική παράδοση, ἀπὸ τη λαϊκή πίστη, ἀπὸ τις θεωρίες των ορφικῶν και των πυθαγορείων

για τη μετεμψύχωση, και από τις τελετουργίες των Ελευσινίων μυστηρίων. Σύγχρονοι ερευνητές έχουν επισημάνει στον εσχατολογικό αυτό μύθο και επιδράσεις από τον Ζωροαστρισμό, την Ινδική φιλοσοφία και τον ασιατικό σαμανισμό.

Ο μύθος του Ηρός φαίνεται ότι στάθηκε ένα από τα πρότυπα και των Καταβάσεων (λογοτεχνικών έργων με θέμα το ταξίδι στον κάτω κόσμο) και του Κικέρωνα στο Ένύπνιον του Σκιπίωνος και των χριστιανικών Αποκαλύψεων (Αποκάλυψις Ιωάννου, Αποκάλυψις Πέτρου).

ΕΝΟΤΗΤΑ 14η (615C-616A)

Αρδιαίος ο τύραννος

Ἔφη γὰρ δὴ παραγενέσθαι ἐρωτωμένω ἑτέρω ὑπὸ ἑτέρου ὅπου εἶη Ἄρδιαῖος ὁ μέγας. Ὁ δὲ Ἄρδιαῖος οὗτος τῆς Παμφυλίας ἔν τινι πόλει τύραννος ἐγεγόνει, ἥδη χιλιοστὸν ἔτος εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον, γέροντά τε πατέρα ἀποκτείνας καὶ πρεσβύτερον ἀδελφόν, καὶ ἄλλα δὴ πολλά τε καὶ ἀνόσια εἰργασμένος, ὡς ἐλέγετο. Ἔφη οὖν τὸν ἐρωτώμενον εἰπεῖν, «Οὐχ ἤκει,» φάναι, «οὐδ' ἂν ἤξει δεῦρο. Ἐθεασάμεθα γὰρ οὖν δὴ καὶ τοῦτο τῶν δεινῶν θεαμάτων ἔπειδὴ ἐγγὺς τοῦ στομίου ἤμεν μέλλοντες ἀνιέναι καὶ τᾶλλα πάντα πεπονθότες, ἐκεῖνόν τε κατείδομεν

ἐξαίφνης καὶ ἄλλους—σχεδόν τι αὐτῶν τοὺς πλείστους τυράννους ἦσαν δὲ καὶ ἰδιῶταί τινες τῶν μεγάλα ἡμαρτηκότων—οὓς οἰομένους ἤδη ἀναβήσεσθαι οὐκ ἔδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυκᾶτο ὅποτε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν ἢ μὴ ἱκανῶς δεδωκῶς δίκην ἐπιχειροῖ ἀνιέναι. Ἐνταῦθα δὴ ἄνδρες, ἔφη, ἄγριοι, διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, τοὺς μὲν διαλαβόντες ἦγον, τὸν δὲ Ἄρδιαῖον καὶ ἄλλους συμποδίσαντες χεῖράς τε καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν, καταβαλόντες καὶ ἐκδείραντες, εἶλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς ἐπ' ἀσπαλάθων κνάμπτοντες, καὶ τοῖς ἀεὶ παριοῦσι σημαίνοντες ὧν ἔνεκά τε καὶ ὅτι εἰς τὸν Τάρταρον ἐμπεσοῦμενοι ἄγοιντο.»

παραγενέσθαι ἄ παραγίγνομαι:
παρευρίσκομαι, είμαι εκεί κοντά
άνόσια είργασμένος: έχοντας δια-
πράξει πολλές ανομίες (είργάζομαι:
κάνω, δρω)

μέλλοντες ἄ μέλλω: σκοπεύω, έχω
κατά νου (περίφραση είμι μέλλων
+ απαρ. εν.)

κατείδομεν ἄ καθοράω-ώ: βλέπω
από κάποια απόσταση, από ψηλά
ίδιώτης: απλός πολίτης

άνιάτως έχω είς πονηρίαν: είμαι
αδιόρθωτα (αγιάτρευτα) κακοήθης
μή ίκανώς δίδωμι δίκην: δεν τιμω-
ρούμαι όπως μου αξίζει

παρεστῶτες (αττ. τύπος μτχ. πρκ.) ἄ
παρέστηκα (παρίστημι)

καταμανθάνοντες ἄ καταμανθάνω:
παρατηρώ, βλέπω, εξετάζω

συμποδίσαντες κ.εξ.: (πλεονασμός)· **συμποδίζω:** δένω χειροπόδαρα

ἐκδείραντες· ἐκδέρω: εδώ στη σημασία: δέρνω με ραβδί ή μαστίγιο

τοῖς ἀεὶ παριοῦσι (παριῶν): σε όσους περνούσαν από εκεί

Ερμηνευτικά σχόλια

ἐκτός: έξω από το στόμιο. Ο δαιμόνιος τόπος όπου διαδραματίζονται όλα αυτά δεν βρίσκεται στον αιθέρα, αλλά πάνω στη γη.

ἐπ' ἀσπαλάθων: ψηλός θάμνος με αγκάθια που ανθίζει την άνοιξη. Τα άνθη του είναι κίτρινα και ευώδη.

κνάμπτοντες· κνάμπτω: ξαίνω μαλλί πάνω σε ένα σωρό από αγκάθια. Ίσως να πρόκειται για το

όργανο βασανισμού που ονομαζόταν κνάφος (1. ακανθώδες φυτό για κατεργασία ιματίων· 2. κτένι για λανάρισμα ή για βασανιστήρια) και το χρησιμοποιούσαν κατά τη μαρτυρία του Ηροδότου οι Λυδοί (Ἡροδ. Ι 92). Πρβλ. Αποκάλυψις Πέτρου 5.30 «χάλικες ὀξύτεροι ξιφῶν καὶ παντὸς ὀβελίσκου πεπτρωμένοι καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες ῥάκη ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένοι ἐκυλίοντο ἐπ' αὐτῶν κολαζόμενοι».

σημαίνοντες: Η τιμωρία δεν συντελείται για εκδίκηση παρά για να παραδειγματιστούν οι άλλοι. Η ιδέα της τιμωρίας στον Άδη τῶν ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν εἶναι ορφική ή πυθαγόρεια, Πρβλ.

Πινδ.Πυθ. 2, 21.

ῶν ἔνεκα κ.εξ.· η σύνταξη: ῶν ἔνε-

κὰ τε ἄγοιντο καὶ ὅτι εἰς τὸν
Τάρταρον ἔμπεσοῦμενοι ἄγοιντο.
Τάρταρον: Οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν ὅτι
ο Τάρταρος ἦταν ἓνα σκοτεινὸ χά-
σμα στο βάθος της γης ἀπὸ ὅπου
πήγαζαν οἱ ποταμοὶ τοῦ κάτω κό-
σμου: Κωκυτός, Ἀχέρων καὶ Πυρι-
φλεγέθων (βλ. Ἰλιάς Η 13, Ἑσ. Θε-
ογ. 682, Πινδ. Πυθ. 1, 15). Στὴν Α-
θήνα πάντως συνήθιζαν νὰ ρίχνουν
τοὺς κρατούμενους μετὰ τὴν ἐκτέ-
λεσὴ τους σὲ μία τάφρο.

ἔφη ὑποκ. ο Ηρ ο Αρμένιος
παραγενέσθαι...ἑτέρου: παραβρέ-
θηκε ὅταν κάποιος ρωτοῦσε κά-
ποιον ἄλλον

Ἄρδιαῖος: Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τυράν-
νου (Ἀρδιαῖοι ὀνομαζόταν μὴ ἰλλυ-
ρικὴ φυλὴ ποὺ κατοικοῦσε στὶς ἀ-
κτὲς τῆς Ἀδριατικῆς) καὶ ἡ χώρα τῆς
ἐπικυριαρχίας του, ἡ Παμφυλία

(παν + φυλή), δίνουν εξωτικό χρώμα στην αφήγηση. Ο προσδιορισμός μέγας απηχεί τον τίτλο που έδιναν, ακολουθώντας την περσική συνήθεια, οι Έλληνες στον βασιλέα των Περσών (ο Μέγας βασιλεύς).

Παμφυλία: περιοχή της Μ. Ασίας απέναντι από την Κύπρο. Στην αρχαιότητα οι σημαντικότερες ελληνικές αποικίες της περιοχής αυτής ήταν η Άσπενδος και η Σίδη.

τύραννος: αρχικά ο όρος δεν είχε αρνητική σημασία. Τύραννος ήταν κάποιος, που με τη βοήθεια του δήμου καταλάμβανε την εξουσία. Επειδή όμως η απόλυτη και ανεξέλεγκτη εξουσία διαφθείρει, τελικά ο όρος κατέληξε να δηλώνει τον άρχοντα που καταπιέζει τους υπηκόους του.

ἤδη χιλιοστόν ἔτος: το χίλια (και τα

πολλαπλάσιά του) είναι ιερός και ρητορικός αριθμός. Η ψυχή του Αρδιαίου είχε εκτίσει ήδη ποινή χιλίων ετών και τώρα επανέρχεται για την επόμενη μετεμψύχωση.

γέροντα... ἀδελφόν: Ο Αρδιαίος προφανώς δολοφόνησε τον βασιλιά (;) πατέρα του και τον διάδοχο του θρόνου για να σφετεριστεί την εξουσία. Για τους πατροκτόνους ο Πλάτωνας προέβλεπε στους Νόμους (873) την ποινή του θανάτου δια λιθοβολισμού. Πρβλ. και Φαίδων 113e-114a για τις ποινές.

φάναι ᾗ παρενθετικό και πλεονάζον απαρέμφατο με υποκ. τὸν ἐρωτώμενον

οὐδ' ἂν ἤξει: η σύνταξη του ἂν με μέλλοντα είναι ποιητική.

τῶν δεινῶν θεαμάτων: Ο Πλάτωνας στο Γ' βιβλίο της Πολιτείας

(386 κ.εξ.) επικρίνει τις ποιητικές αφηγήσεις για τα όσα συμβαίνουν στον Άδη, επειδή πιστεύει ότι οι πολίτες πρέπει να φοβούνται περισσότερο τη δουλεία από τον θάνατο. Έτσι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι επικρίνουν τον Πλάτωνα για την ασυνέπειά του αυτήν.

στομίου ᾽ προηγουμένως είχε γίνει λόγος για τον δαιμόνιον τόπον, όπου υπήρχαν δυο χάσματα πάνω στη γη και δυο άλλα αντικρυστά στον ουρανό. Δίπλα κάθονταν οι δικαστές που έστελναν τους δίκαιους πάνω και δεξιά και τους άδικους κάτω και αριστερά.

ἐμυκᾶτο ᾽ μυκᾶομαι-ῶμαι: είναι ηχοποιημένη λέξη και δηλώνει τον μυκηθμό του βοδιού ᾽ μηκᾶομαι-ῶμαι (το η προφερόταν ως εε) δηλώνει το βέλασμα της αίγας. Ο νε-

οπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (410-485 μ.Χ.) παρατηρεί ότι όλα αυτά δείχνουν ότι οι ποινές είναι φρικώδεις, αλλά και η κακία των κολαζομένων είναι ανυπέρβλητη, εφόσον και τα άψυχα αφήνουν ἔμψυχον φωνήν εναντίον τους. ἀνιάτως ἔχόντων εἰς πονηρίαν κ.εξ.: πρόκειται για τους αμετανόητους εγκληματίες. Στον Γοργία (525d-e) ο Πλάτωνας ισχυρίζεται ότι οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν τύραννοι, βασιλείς και δυνάστες' επειδή οι άνθρωποι αυτοί κατέχουν την απόλυτη εξουσία, διαπράττουν και τα μέγιστα ανοσιουργήματα. Επικαλείται μάλιστα τη μαρτυρία του Ομήρου που στην Οδύσσεια (Νέκυια) παρουσιάζει τον Τάνταλο, τον Σίσυφο και τον Τιτυό να τιμωρούνται αιωνίως.

ἔφη ἄρα δηλαδή ο ερωτώμενος **διὰ πυροῦ ἰδεῖν** Ὁ Ευσέβιος Καισαρείας (Ευαγγελική Προπαρασκευὴ 13.13), θέλοντας να δείξει ὅτι ο Πλάτωνας ἔχει επηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ θρησκεία, ισχυρίζεται ὅτι αὐτοὶ ἦταν οἱ ἄγγελοι τῆς κολάσεως. Εἶναι πολὺ πιθανό ὅτι στὶς χριστιανικὲς διηγήσεις γιὰ τοὺς τιμωροὺς Ἀγγέλους καὶ γιὰ τοὺς ἀγρίους Δαίμονες τῆς Κολάσεως ὑπόκειται (ἀνάμεσα σὲ ἄλλα) καὶ τὸ πλατωνικὸ χωρίο.

διαλαβόντες ἄρα διαλαμβάνω: ξεχωρίζω καὶ οδηγῶ παράμερα ἢ συλλαμβάνω κάποιον ἀπὸ τῆ μέση (ὄρος σχετικὸς με τὴν παλαίστρα). **καὶ ἄλλους**: Ὁ Ἀρδιαίος καὶ ἄλλοι βασανίζονται πρῶτα γιὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴν.

ἐκδείραντες: εδῶ το ἐκδέρω σημαίνει μάλλον μαστιγῶνω αγρίως. Πάντως οι Πέρσες ηγεμόνες συνήθιζαν να γδέρνουν τους εχθρούς τους ζωντανούς (βλ. Ἡροδ. 5. 25).

Θέματα για συζήτηση

1. «ΕΠΙ ΑΣΠΑΛΑΘΩΝ...»

Ἦταν ωραίο το Σούνιο τη μέρα εκείνη του Ευαγγελισμού πάλι με την άνοιξη. Λιγοστά πράσινα φύλλα γύρω στις σκουριασμένες πέτρες το κόκκινο χώμα κι ασπάλαθοι δείχνοντας έτοιμα τα μεγάλα τους βελόνια και τους κίτρινους ανθούς.

**Απόμακρα οι αρχαίες κολόνες,
χορδές μιας άρπας αντηχούν ακό-
μη...**

Γαλήνη.

**— Τι μπορεί να μου θύμισε τον Αρ-
διαίο εκείνον;**

**Μια λέξη στον Πλάτωνα θαρρώ, χα-
μένη στου μυαλού τ' αυλάκια
τ' όνομα του κίτρινου θάμνου
δεν άλλαξε από εκείνους τους και-
ρούς.**

**Το βράδυ βρήκα την περικοπή:
«Τον έδεσαν χειροπόδαρα» μας λέ-
ει**

**«τον έριξαν χάμω και τον έγδαραν
τον έσυραν παράμερα τον καταξέ-
σκισαν**

**απάνω στους αγκαθερούς ασπάλα-
θους**

**και πήγαν και τον πέταξαν στον
Τάρταρο, κουρέλι».**

**Έτσι στον κάτω κόσμο πλέρωνε τα
κρίματά του
ο Παμφύλιος Αρδιαίος ο πανάθλιος
Τύραννος.**

31 του Μάρτη 1971

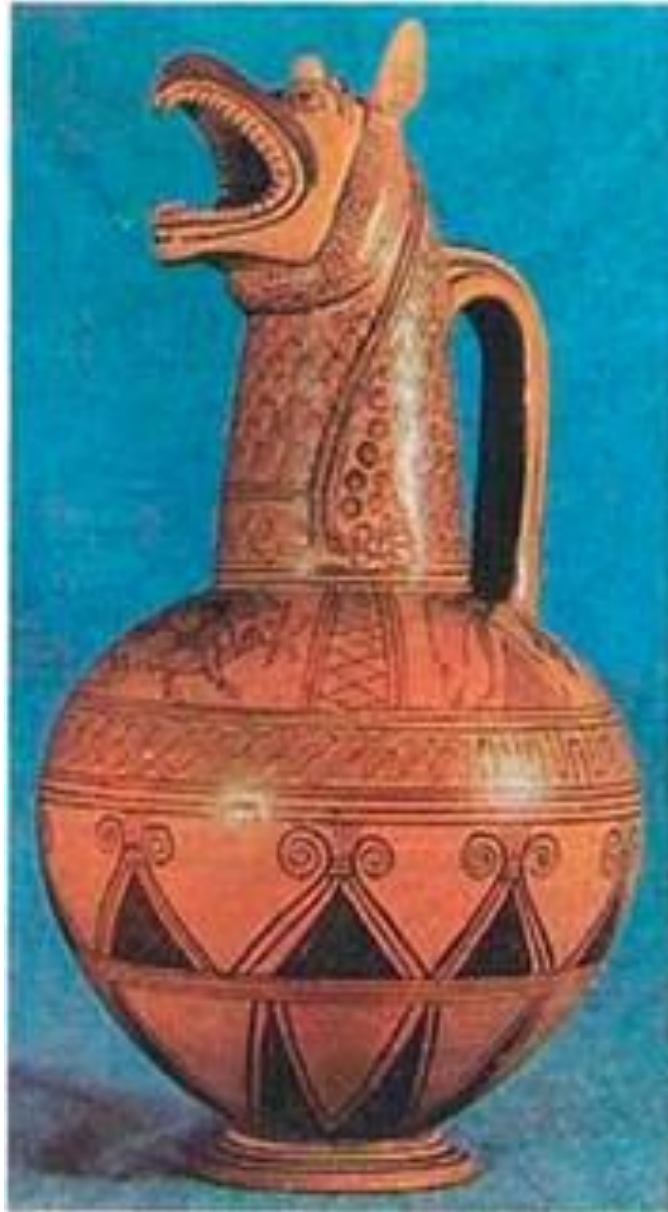
**Το ποίημα «Έπι άσπαλάθων...»
του Γ. Σεφέρη δημοσιεύτηκε στις 27
Αυγούστου 1971 στη γαλλική εφη-
μερίδα Le Monde (σε μετάφραση
του ίδιου του ποιητή) και στις 23
Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους στις
εφημερίδες Το Βήμα και Τα Νέα.
Συμπεριλήφθηκε μετά τον θάνατο
του ποιητή στη συλλογή Τετράδιο
Γυμνασμάτων Β' που κυκλοφόρη-
σε με επιμέλεια του Γ. Π. Σαββίδη το
1976 (εκδόσεις Ίκαρος).**

α. Σχολιάστε τη σύλληψη της ποιητικής ιδέας και την πορεία της σύνθεσης του ποιήματος.

β. Είναι προφανές ότι το επικαιρικό στοιχείο, δηλαδή η πολιτική κατάσταση της χώρας το 1971, συσχετίζεται από τον ποιητή με το διαχρονικό, δηλαδή την πνευματική παράδοση του ελληνισμού. Είναι ο συσχετισμός αυτός δραστικός από καλλιτεχνική άποψη;

γ. Σχολιάστε το ακόλουθο απόσπασμα από τη Δήλωση του Σεφέρη εναντίον της δικτατορίας (28 Μαρτίου 1969): «Όλοι το διδάχτηκαν και το ξέρουν πως στις δικτατορικές καταστάσεις, η αρχή μπορεί να μοιάζει εύκολη, όμως η τραγωδία περιμένει αναπότρεπτη στο τέλος».

2. Η άποψη του Πλάτωνα όπως διατυπώνεται σε πολλά χωρία των Διαλόγων του σχετικά με την τιμωρία των εγκλημάτων και εδώ και στον άλλο κόσμο (καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Ἅϊδου) είναι ότι η ποινή είναι ένας αναγκαίος θεσμός σε όλες τις κοινωνίες. Όμως η ποινή δικαιώνεται ηθικά μόνο αν είναι σωφρονιστική ή αν επενεργεί ως αποτρεπτικό παράδειγμα για τους άλλους. Μπορεί η κοινωνία να είναι εκδικητική; Επιτρέπεται να εφαρμόζει το δίκαιο του ἀντιπεπονθότος (ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ) στα μέλη της που παραβιάζουν τους νόμους;



134 / 131

Λαχέσεως Λόγος

Ἔστω δὲ καθημένας περίξ δι' ἴσου τρεῖς, ἐν θρόνῳ ἑκάστην, θυγατέρας τῆς Ἀνάγκης, Μοίρας, λευχειμονούσας, στέμματα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἐχούσας, Λάχεσιν τε καὶ Κλωθῶ καὶ Ἄτροπον, ὑμνεῖν πρὸς τὴν τῶν Σειρήνων ἁρμονίαν, Λάχεσιν μὲν τὰ γεγονότα, Κλωθῶ δὲ τὰ ὄντα, Ἄτροπον δὲ τὰ μέλλοντα. Καὶ τὴν μὲν Κλωθῶ τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἐφαπτομένην συνεπιστρέφειν τοῦ ἀτράκτου τὴν ἔξω περιφορὰν, διαλείπουσαν χρόνον, τὴν δὲ Ἄτροπον τῇ ἀριστερᾷ τὰς ἐντὸς αὐῶσαύτως· τὴν δὲ Λάχεσιν ἐν μέρει ἑκατέρας ἑκατέρα τῇ χειρὶ ἐφάπτε-

σθαι. Σφᾶς οὖν, ἔπειδῆ ἀφικέσθαι, εὐθὺς δεῖν ἰέναι πρὸς τὴν Λάχεσιν. Προφήτην οὖν τινὰ σφᾶς πρῶτον μὲν ἐν τάξει διαστήσαι, ἔπειτα λαβόντα ἐκ τῶν τῆς Λαχέσεως γονάτων κλήρους τε καὶ βίων παραδείγματα, ἀναβάντα ἐπὶ τι βῆμα ὑψηλὸν εἰπεῖν—

«Ἀνάγκης θυγατρὸς κόρης Λαχέσεως λόγος. Ψυχαὶ ἐφήμεροι, ἀρχὴ ἄλλης περιόδου θνητοῦ γένους θανατηφόρου. Οὐχ ὑμᾶς δαίμων λήξεται, ἀλλ' ὑμεῖς δαίμονα αἰρήσεσθε. Πρῶτος δ' ὁ λαχὼν πρῶτος αἰρείσθω βίον ᾧ συνέσται ἐξ ἀνάγκης. Ἄρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἦν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἔξει. Αἰτία ἐλομένου θεὸς ἀναίτιος.»

Λευχειμονούσας· λευχειμονέω-ῶ:
είμαι ντυμένος στα λευκά
στέμματα: στεφάνια από μαλλί ή
από κλάδους δάφνης, μυρσίνης
κ.τ.τ.

ἄρμονίαν: (ως προσηγορικό) συμ-
φωνία, σύστημα μουσικής (ιδίως το
σύστημα των οκτώ φθόγγων: η
διαπασῶν, που αποδιδόταν στον
Πυθαγόρα)

περιφορά: εδώ ο περιστρεφόμενος
θόλος του ουρανού

λήξεται (μέλλ.)· λαγχάνω

αἰρήσεσθε (μέλλ.)· αἰρέομαι-οὔμαι:
προτιμώ, παίρνω για τον εαυτό μου
συνέσται (μέλλ.)· σύνειμι: συζώ,
είμαι μαζί

πέριξ δι' ἴσου: γύρω από την άτρακτο και σε ίσα διαστήματα.

Μοίρας: μοίρα ως προσηγορικό όνομα σημαίνει μερίδα, δηλαδή το διάστημα της ζωής που έχει παραχωρηθεί στον κάθε άνθρωπο. Ως προσωποποιήσεις οι Μοίρες θεωρούνταν κόρες του Δία και της Ανάγκης (ή της Νύκτας ή της Θέμιδας σύμφωνα με άλλες παραδόσεις) και ήταν τρεις: η Λάχεσις (αυτή που μοιράζει, πρβλ. λαγχάνω, λαχνός), η Κλωθώ (αυτή που κλώθει το νήμα της ζωής) και η Ἄτροπος (η αλύγιστη, που κρατά το ψαλίδι και κόβει το νήμα).

Λευχειμονούσας: οι ορφικοί είχαν φανταστεί τις Μοίρες ως λευκοστόλους.

Σειρήνων: ο Όμηρος αναφέρεται στις Σειρήνες και στο τραγούδι τους, αλλά δεν τις περιγράφει. Στην εικονογραφία παρουσιάζονται ως υβριδικά όντα με κεφάλι και στήθος γυναίκας και με σώμα πουλιού. Αργότερα θεωρούσαν τις Σειρήνες ως γυναίκες εκπάγλου καλλονής που έπαιζαν μουσική και τραγουδούσαν. Αυτές δημιουργούν την αρμονία ή μουσική των σφαιρών — μια πυθαγόρεια αντίληψη που ο Πλάτωνας επεξεργάζεται στον μύθο του Ηρός.

δεξιᾶ χειρί: στη λαϊκή αντίληψη οι όροι δεξιός και αριστερός είναι φορτισμένοι, ο πρώτος με θετική σημασία (ευνοϊκός, ευχάριστος, ικανός) και ο δεύτερος με αρνητική (κακότυχος, δυσάρεστος). Η διάκριση αυτή είχε απασχολήσει ιδιαίτερα τους πυθαγόρειους.

συνεπιστρέφειν´ μαζί με τη μητέρα της, την **Ανάγκη** του **ἀτράκτου**: ὁ και ἡ **ἄτρακτος**: το αδράχτι. Εδώ βέβαια πρόκειται για την κοσμική **ἀτρακτο** που ο Πλάτωνας είχε περιγράψει λεπτομερώς στο χωρίο 616-617. Πρόκειται για μια **ἀτρακτο** αιωρούμενη (από τον κίονα του φωτός που ενώνει ουρανό και γη) ακριβώς για να στρέφεται ταχύτερα. Η **ἀτρακτος**, που βρίσκεται στο κέντρο του σύμπαντος, είναι σύμβολο (και μηχανισμός) για τη συνένωση όλων των κινήσεων του κόσμου. Ανακαλεί επίσης την παραδοσιακή εικόνα για την Κλωθώ. Είναι συνάμα ο μέγας κόσμος και το μικροσκοπικό πρότυπό του (μακρόκοσμος - μικρόκοσμος). Έτσι μπορούμε να τον φανταστούμε σαν ένα πλανητάριο

και να τον θεωρήσουμε ως την πηγή της κοσμικής τάξης.

περιφοράν: ο όρος δηλώνει κάθε κυκλική κίνηση, αλλά κυρίως χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κίνηση των ουρανίων σωμάτων.

Είναι προφανές ότι η άτρακτος της Ανάγκης συντονίζει τις περιφορές ολόκληρου του σύμπαντος.

διαλείπουσαν χρόνον: αφήνοντας να περάσει ένα χρονικό διάστημα.

Η Κλωθώ εγκαταλείπει και αναλαμβάνει η Λάχεσις.

ώσαύτως = διαλείπουσαν χρόνον.

έν μέρει: συνάπτεται μόνο με το **έκατέρας...** **έφάπτεσθαι**, όχι με το **έκατέρα τῆ χειρί.** Ως Μοίρα του παρελθόντος η Λάχεσις συμβάλλει και στις δύο κινήσεις, επειδή από το παρελθόν εξαρτώνται και το παρόν και το μέλλον.

σφᾶς: αὐτάς, δηλ. τὰς ψυχάς.
προφήτην: κάποιος που μιλά υπό την επήρεια μιας θεότητας, το φερέφωνο. Η προφητεία είναι είδος φυσικής μαντείας και είχε καθιερωθεί στα μεγάλα μαντεία της αρχαιότητας. Η Πυθία ήταν προφήτις όπως και η Σίβυλλα.

ἐν τάξει διαστήσαι: να τις τοποθετήσει σε κανονικά διαστήματα.

γονάτων: συχνά στην αρχαία γλυπτική οι θεότητες παριστάνονταν να κάθονται πάνω σε θρόνους. Οι πιστοί τοποθετούσαν τα δώρα και τα αναθήματά τους πάνω στα γόνατα των θεοτήτων και γι' αυτό η φράση θεῶν ἐν γούνασι κείται σημαίνει οι θεοί θα αποφασίσουν. Οι ικέτες επίσης προσέπιπταν στα γόνατα του προσάτη τους ή της θεότητας. Η Λάχεσις πάνω στα γόνατα

της οποίας έχουν τοποθετηθεί οι κλήροι είναι ταυτόχρονα μια μορφή της κοσμικής τάξης και εκείνη που διαθέτει τους κλήρους για τις μελλοντικές ζωές και τύχες των ψυχών. καὶ βίων παραδείγματα: κάποιο εύπλαστο υλικό ή και τουλίπες από μαλλί που κατά τη διαδικασία της επιλογής έπαιρναν τη μορφή που είχε επιλέξει ο κλήρος.

βῆμα ὑψηλόν: το βῆμα έχει και πρακτική και συμβολική σημασία. Ο ομιλητής και βλέπεται και ακούγεται από όλους, αλλά συνάμα εξυψώνεται στη συνείδηση των ακροατών του. Το υψηλό βῆμα προσδίδει κύρος στον ομιλητή.

Ἄνάγκης... λόγος ἡ σύνταξη: Λόγος Λαχέσεως κόρης θυγατρὸς Ἄνάγκης. Και η παρέκκλιση από τη φυσική σειρά των λέξεων και η έλ-

λειψη του ρήματος (ονοματική πρόταση) και το ασύνδετο προσδίδουν στον λόγο όγκο, αξίωμα και ιερατική μεγαλοπρέπεια.

ἐφήμεροι ᾽ πρβλ. Πινδ. Πυθ. 8, 95
«ἐπάμεροι (εφήμεροι) ᾽ τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος», όπου η λ. δεν σημαίνει τον βραχύβιο αλλά τον θνητό που η ζωή του μεταβάλλεται από ημέρα σε ημέρα, που υπόκειται στις ιδιοτροπίες της τύχης. Ο Πλάτωνας ονομάζει τις ψυχές εφήμερες, γιατί η συνάφειά τους με το σώμα είναι προσωρινή. Αυτές οι ίδιες είναι αθάνατες (Φαίδρος 245c ψυχή πᾶσα ἀθάνατος).
περιόδου: χρονικού κύκλου (τῆς ἀπὸ γενέσεως ἐπὶ γένεσιν περιόδου). Η περίοδος ανάμεσα στον θάνατο και την αναγέννηση είναι χιλιετής (Πολιτ. 615a) ή ακριβέστε-

ρα χιλιοεκατονταετής (σε 100 έτη υπολογίζεται η ανθρώπινη γενεά).
δαίμων: η αρχική σημασία της λέξης ήταν ο διαμοιραστής, αυτός που διανέμει, συνεπώς ο δαίμων συνδέεται με τη μοίρα. Γενικά πάντως δαίμων είναι μια υπερφυσική οντότητα κατώτερη κάπως από τη θεότητα. Ο δαίμων συνδέεται με τη ζωή και την τύχη ενός ατόμου ως ενεργητικός παράγων, και έτσι ο άνθρωπος αποβαίνει εὐδαίμων ἢ κακοδαίμων. Βλ. παρακάτω 620d-e «ὄν εἴλετο δαίμονα... φύλακα συμπέμπειν τοῦ βίου καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἵρεθέντων».

αἵρήσεσθε: ο δαίμων δεν θα επιλέξει την ψυχή που θα συνοδεύει εφ' ὄρου ζωής, αλλά η ψυχή θα επιλέξει τον δαίμονά της. Πρόκειται συνεπώς για ελεύθερη προσωπική επι-

λογή, το άτομο είναι το ίδιο υπεύθυνο για τη μοίρα του. Από την άποψη αυτή ο δαίμων φαίνεται να αντιπροσωπεύει μια δύναμη που ενυπάρχει ήδη στον άνθρωπο. Αντίθετη προς την πλατωνική είναι η άποψη που διατυπώνει ο Ηράκλειτος στο απόσπασμα 119 «ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων» (= ο χαρακτήρας είναι η μοίρα του ανθρώπου). Ο Εφέσιος φιλόσοφος πρεσβεύει ότι το ήθος, δηλαδή ο χαρακτήρας του ανθρώπου, είναι υπεύθυνος για την ευτυχία ή τη δυστυχία του.

πρῶτος δ' ὁ λαχῶν: Ο συνδυασμός κλήρωσης και αίρεσης (εκλογής) είναι ένας τρόπος να συμφιλιώσει κανείς την ελευθερία με την ανάγκη. Η εκλογή συνεπώς είναι ελεύθερη υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

ἔξ ἀνάγκης: η επιλογή, αν και ελεύ-

θερη, είναι αμετάκλητη. Αφού η ψυχή επιλέξει τον βίο που θεωρεί άριστο είναι πια αναγκασμένη να ζει με αυτόν.

ἀδέσποτον: η αρετή δεν γνωρίζει και δεν ανέχεται επικυρίαρχο. Ο άνθρωπος κατακτά την πλήρη ανάπτυξή του και χαίρεται τη μοναδική αληθινή ελευθερία του ως άτομο μόνο όταν γίνει υπηρέτης της αρετής. Παρόμοια είναι η άποψη του Γκαίτε ότι «μόνο ο νόμος μπορεί να μας δωρίσει την ελευθερία». **αίτια έλομένου θεός άναίτιος:** οι άνθρωποι συνηθίζουν να επιρρίπτουν στους θεούς την αιτία της προσωπικής τους δυστυχίας. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή αυτή αντίληψη ο Πλάτωνας υποστηρίζει ότι ο θεός, επειδή είναι αγαθός, δεν μπορεί να είναι υπεύθυνος για το

κακό (βλ. Πολ. 379a-e). Την κατακλείδα του λόγου της Λάχησης επικαλούνταν στα μεταγενέστερα χρόνια οι στοχαστές (χριστιανοί και μη) που υπεράσπιζαν την ελευθερία της βούλησης. Σε μια προτομή του Πλάτωνα (που χρονολογείται στον 1ον αι. π.Χ. και βρέθηκε στα Τίβουρα (σημ. Tivoli), είναι χαραγμένες (προφανώς ως συνόψιση της πλατωνικής φιλοσοφίας) οι φράσεις: «αίτια έλομένω (sic) θεός άναίτιος» και «ψυχή πᾶσα άθάνατος» (Φαίδρ. 245c).

Θέματα για συζήτηση

1. Η σειρά της επιλογής είναι καθορισμένη με κλήρωση. Όμως επειδή τα παραδείγματα βίων ήταν περισσότερα από τους κλήρους, κάθε ψυχή ήταν υπεύθυνη για την εκλογή

της. Έτσι η στιγμή της επιλογής είναι η ύψιστη κρίση για το πεπρωμένο του κάθε ανθρώπου και συνεπώς θα πρέπει ο καθένας να προσπαθήσει να αντισταθεί στην έλξη του πλούτου και της εξουσίας και να επιλέξει τον άριστο βίο, που είναι ο βίος της αρετής. Ποιος είναι ο ρόλος της παιδείας στην επιλογή αυτή;

2. Ο λόγος που εκφωνεί ο προφήτης παρουσιάζει ορισμένες υφολογικές ιδιομορφίες. Ποίες είναι αυτές και πού σκοπεύουν;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Π Ο Λ Ι Τ Ε Ι Α (Μ.Ζ. Κοπιδάκης)

Εισαγωγή στην Πολιτεία.....	5
<u>A. Το δακτυλίδι του Γύγη.....</u>	<u>49</u>
Ενότητα 8η (359b-d).....	52
Ενότητα 9η (359e-360b).....	62
Ενότητα 10η (360b-d)	68
<u>B. Η αλληγορία του σπηλαίου.....</u>	<u>76</u>
Ενότητα 11η (514a-515a).....	79
Ενότητα 12η (519b-d)	90
Ενότητα 13η (519d-520a).....	101
<u>Γ. Ο μύθος του Ηρός.....</u>	<u>109</u>
Ενότητα 14η (615c-616a).....	118
Ενότητα 15η (617c-e).....	135

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).



Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

